

**Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини**
Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

освітній ступінь «магістр»

на тему:

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОФВІДБОРУ НА РОБІТНИЧІ ПРОФЕСІЇ В
СЛУЖБИ ЗАЙНЯТОСТІ**

Виконав: студент II курсу, 261 групи,
денного відділення
спеціальності
231 «Соціальна робота»

Освітня програма «Соціальна робота
(соціально-психологічна реабілітація)»

Романюк Віктор Юрійович

Керівник:

к. п. н., доц. Балдинюк О. Д.

Рецензент:

к. п. н., доц. Бондаренко Г. В.

Умань – 2023 р.

ЗМІСТ

ВСТУП		3
РОЗДІЛ 1	ГОТОВНІСТЬ ДО СВІДОМОГО ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ ЯК ПЕРЕДУМОВА ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МОЛОДІ.....	6
1.1.	Особистісне становлення старшокласника у контексті професійного самовизначення.....	6
1.2.	Психологічна готовність учнів до вибору професії.....	15
1.3.	Соціально-психологічні аспекти профорієнтаційної роботи.....	27
	Висновки до першого розділу.....	41
РОЗДІЛ 2	ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ВІДБОРУ В СЛУЖБІ ЗАЙНЯТОСТІ	43
2.1.	Форми та методи профорієнтаційної роботи зі школярами.....	43
2.2.	Професійна орієнтація в державній службі зайнятості.....	60
	Висновки до другого розділу.....	73
	ВИСНОВКИ.....	75
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	81
	ДОДАТКИ.....	89

ВСТУП

Проблема професійного самовизначення учнівської молоді посідає важливе місце, оскільки стосується вирішального моменту у життєвому становленні особистості. Особливої актуальності вона набуває у ранньому юнацькому віці. У зв'язку з цим, центральним і досить складним завданням сучасної школи є формування в учнівської молоді здатності до свідомого та самостійного вибору професії та подальшого оволодіння нею. Вирішення цього завдання багато в чому залежить від активної позиції самих учнів, від усвідомленості себе суб'єктом власного життя, прагнення до особистісної самореалізації, вміння виважено і самостійно приймати відповідальні рішення.

Обрана професія повинна відповідати особистісним якостям та можливостям молодій людині, бути цікавою, та створювати можливості для конкурентоспроможності на ринку праці. Неправильний вибір майбутньої професії пов'язаний із впливом багатьох чинників, а саме: з недостатньою інформацією про актуальні професії, відсутністю розуміння своїх здібностей та адекватної оцінки своїх можливостей, психологічним тиском з боку батьків, викладачів тощо. Відбувається недостатнє охоплення профорієнтаційною роботою школярів, особливо дітей, що перебувають в складних життєвих ситуаціях, які часто не мають підтримки з боку батьків щодо вибору професії. Запорукою успішності цього процесу є ефективна, системна та якісна профорієнтаційна робота з учнівською молоддю, яка, з одного боку, сприятиме професійному самовизначенню учня, з іншого – сприятиме досягненню збалансованості між професійними інтересами, можливостями людини і потребами сучасного суспільства у фахівцях певних спеціальностей.

Аналіз останніх досліджень показує, що у вітчизняній педагогічній і психологічній науці напрацьовано значний доробок з питань професійної орієнтації та професійного самовизначення учнів. Приділяється увага також економічним і соціальним аспектам цієї проблеми. Теоретико-прикладну базу сучасних досліджень проблем профорієнтації складають праці вітчизняних та

зарубіжних дослідників В. Андріяшина, І. Волощука, Є. Головахи, К. Гуревича, О. Мельника, Є. Клімова, В. Мадзігона, С. Чистякової та ін.

Теоретичні передумови розробки цієї проблеми вивчались у психолого-педагогічних дослідженнях психічного розвитку особистості таких вчених, як Г. Балл, І. Бех, М. Боришевський, І. Зязюн, Г. Костюк, Н. Ничкало, П. Перепелиця, В. Рибалка, О. Скрипченко та ін.

Проблема рефлексивної регуляції професійного самовизначення поступово поставала у розробках таких науковців, як Б. Ананьєв, Є. Клімов, В. Моляко, О. Мороз, Н. Побірченко, Б. Федоришин та ін.

Актуальність даної проблеми зумовила вибір теми випускної кваліфікаційної роботи **«Особливості профвідбору на робітничі професії в службі зайнятості»**.

Мета дослідження полягає у розкритті особливостей професійного відбору на робітничі професії в службі зайнятості.

Відповідно до теми та мети дослідження було поставлено такі **завдання**:

1. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури охарактеризувати готовність учнів до свідомого вибору професії.
2. Здійснити теоретичний аналіз особливостей профорієнтаційної роботи школярів.
3. Охарактеризувати форми та методи профорієнтаційної роботи зі школярами.
4. Розкрити систему професійної орієнтації в державній службі зайнятості Черкащини.

Об'єкт дослідження – процес профвідбору учнів.

Предмет дослідження – особливості профвідбору на робітничі професії в службі зайнятості.

Для реалізації визначеної мети при написанні випускної кваліфікаційної роботи нами було використано комплекс взаємодоповнюючих загальнонаукових та спеціальних **методів дослідження**: теоретичні (історико-логічний; аналіз; синтез; порівняння, узагальнення), емпіричні (анкетування,

тестування, що формує експеримент), статистичні (обробка та узагальнення науково-теоретичних та дослідницьких даних).

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося на базі Уманського міського центру зайнятості.

Теоретичне значення дослідження полягає в характеристиці готовності учнів до свідомого вибору професії; аналізі особливостей профорієнтаційної роботи школярів; характеристиці форм та методів профорієнтаційної роботи зі школярами; розкритті питання професійної орієнтації в державній службі зайнятості Черкащини.

Практичне значення. Було апробовано анкету «Що мені подобається?», методики «Майбутня професія моєї дитини», «Карта світу професій», «Професійна спрямованість учня», «Як обрати професію». Було розроблено «Пам'ятку для батьків», в якій наголошується на ролі батьків у професійному визначенні власної дитини.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дослідження висвітлювалися на Всеукраїнських науково-практичних конференціях, а саме: «Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери» (Умань, 2023), «Просоціальна особистість у гендерному вимірі: теоретико-методологічні та прикладні аспекти» (Умань, 2023), «Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи» (Умань, 2023).

Публікації. Результати магістерського дослідження відображено у таких друкованих працях:

Романюк Віктор. Психологічна готовність учнів до вибору професії: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Умань, 12 жовтня 2023 р.) / [ред. кол. : Кравченко О. О. та ін.]. Умань : ВПЦ «Візаві», 2023

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 105 сторінок (основна частина – 80 сторінок).

РОЗДІЛ I. ГОТОВНІСТЬ ДО СВІДОМОГО ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ ЯК ПЕРЕДУМОВА ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МОЛОДІ

1.1. Особистісне становлення старшокласника у контексті професійного самовизначення

Юність – надзвичайно складна, суперечлива стадія життєвого шляху, яка закладає ціннісний фундамент особистості. Важливе місце у становленні молоді людини відіграють самосвідомість, емоційний розвиток, світогляд і переконання та мотивація.

Нові інтелектуальні можливості, які виникають в ранній юності, розширюють горизонти самосвідомості молоді людини. Розвиток самосвідомості в цьому віці настільки яскравий та наочний, що дослідники різних психолого-педагогічних напрямів мають єдину позицію в оцінці його значення для формування особистості.

Самосвідомість – це, перш за все, механізм, за допомогою якого людина пізнає себе і ставиться до самої себе. Ми поділяємо думку П. Чамати, згідно з якою виділяються три основні компоненти самосвідомості:

1) когнітивний (пізнавальний) – система уявлень і знань індивіда про себе (самопізнання, самоаналіз, уявлення про себе, самооцінка тощо);

2) емоційно-оцінний – емоційна оцінка своїх уявлень і знань індивіда про себе, емоційне ставлення до себе (почуття скромності, гордості, власної гідності тощо);

3) поведінковий (регулятивний) – усі ті прояви психічної активності, у яких виступає свідоме регулювання власних дій, вчинків, свого ставлення до оточуючих і до самого себе (самовладання, самодисципліна, самоконтроль тощо) [16].

М. Боришевський зазначає: «Щоб збагнути винятково важливу роль самосвідомості слід підкреслити, що предметом чи, точніше, об'єктом самосвідомості є все єство людини, будь-які її сторони: це і усвідомлення й оцінка свого тіла в цілому, його особливостей порівняно з тілесними характеристиками оточуючих людей, усвідомлення й оцінка власних

моральних якостей, своїх ставлень, свого місця серед них – і так до нескінченності» [7, с. 51]. Самосвідомість характеризується також своїм головним продуктом – уявленням про себе, образом Я, який може набувати різної модальності. Образ Я є результат самопізнання, форма узагальненого уявлення людини про себе.

Образ Я включає уявлення про себе як про жінку чи чоловіка; певний зміст інтересів, нахилів, ціннісних орієнтацій. Основу, ядро образу Я складає самооцінка, яка є однією з умов успішної діяльності особистості.

Рання юність є періодом пошуку власного Я, основою формування якого виступає структурована індивідуальна система ціннісних орієнтацій. Завдяки їй у молодій людині розвивається адекватна ідентичність, яка забезпечує готовність до життєво важливих виборів, до особистісного та соціального самовизначення, формування життєвих перспектив. Юнацький вік є сензитивним для впливу на процес формування ціннісних орієнтацій як стійкого елемента життєвої перспективи [38].

У ранньому юнацькому віці поглиблюються та розширюються рефлексивні характеристики самосвідомості. Рефлексія – це процес самосвідомості, на основі якого відбувається самопізнання особистістю самої себе як активного суб'єкта своєї життєдіяльності [58]. Найважливішим надбанням цього віку є відкриття свого внутрішнього світу. Завдяки рефлексії молода людина набуває здатності заглиблюватись в себе, в свої переживання, усвідомлювати свої емоції не тільки як похідні від певних зовнішніх подій, а як стани власного Я.

Якщо підліток пізнаючи себе через призму інших орієнтується на те, «який я серед інших, наскільки я схожий на них», то старшокласник більшою мірою орієнтується на те, який він в очах оточуючих, наскільки він відрізняється від інших і наближений до свого ідеалу.

Особливо значущим процесом у розвитку юнацької самосвідомості є формування особистісної ідентичності, становлення адекватного, усвідомленого уявлення про свою самість.

Е. Еріксон, розглядаючи розвиток самості в цьому віці, розкриває взаємозв'язок біологічного дозрівання із соціальними ролями та очікуваннями індивіда. На думку вченого, психосоціальна ідентифікація відбудеться в тому випадку, коли молода людина зможе об'єднати все, що вона знає про себе, в єдине ціле, осмислити, пов'язати з минулим та спроектувати в майбутнє. У тому випадку, коли індивід виявився неспроможним вирішити завдання ідентифікації, він не може визначити своє Я, що спричиняє кризові явища в розвитку ідентичності [26].

Є категорія молодих людей, у яких становлення ідентичності проходить зі значними труднощами. Часто ідентичність досягається ними тільки після тривалого періоду вагань, пробних ціннісних виборів. Індивід входить в смугу так званого психосоціального мораторію, який продовжує в часі перехідний період від дитинства до зрілості. У такій ситуації молода людина втрачає цілеспрямованість та пасивно очікує того часу, коли їй буде надана можливість «знайти себе». Вона не може виробити власну систему цінностей, цілей та ідеалів, завершити психосоціальне самовизначення. Індивід перебуває у стані невизначеності, розгубленості, що спричинює кризові явища у розвитку ідентичності, неадекватну ідентичність.

Формування ідентичності в ранньому юнацькому віці завершується більш структурованою системою ціннісних орієнтацій, яка визначає життєві пріоритети та послідовність постановки та реалізації цілей. З'являються досить визначені міркування щодо того, ким бути і як будувати своє подальше життя. Завдяки відчуттю індивідуальної само тотожності, єдності та наступності власного Я молода людина готова вибирати життєві цілі, формувати життєві плани, будувати життєві перспективи, робити зважений, обміркований життєвий вибір [16].

Емоційний розвиток. У ранньому юнацькому віці збагачується емоційна сфера підростаючої особистості. Внутрішній світ старшокласників досить складний і тендітний. В юності нерідко зустрічається загострення переживання самотності, яке, згідно з думкою Е. Фрома, якщо триває довго і

не зникає з переходом у новий вік, може призвести до психічних розладів такою ж мірою, як фізичний голод до смерті. Переживання самотності в ранньому юнацькому віці в нормі не є стабільним і зникає при встановленні хороших особистісних стосунків з оточуючими людьми.

Винятково важлива риса особистості, яка започатковується у ранній юності – самоповага, яка являє собою узагальнену самооцінку, міру прийняття чи неприйняття себе як особистості. Юнаки та дівчата із заниженою самоповагою мають низький рівень соціальних домагань особистості, ухиляються від усякої діяльності, у якій наявний момент змагання. Такі молоді люди часто відмовляються від досягнення поставлених цілей, оскільки втратили віру у власні сили. Це, у свою чергу, підкріплює занижену самооцінку.

Світогляд і переконання. Характерною рисою розвитку особистості в ранньому юнацькому віці є вироблення її світогляду, тобто системи поглядів на світ, суспільне життя, його минуле і майбутнє, на мораль, науку, мистецтво, на людину і сенс її життя [60]. Світогляд, становлячись, регулює взаємини юнаків та дівчат, впливає на формування їх ціннісних орієнтацій, на поведінку, ставлення до людей і проектування свого майбутнього.

У ранньому юнацькому віці моральна свідомість особистості піднімається на вищій щабель, ступінь свідомих моральних переконань. Молода людина обирає доцільні форми поведінки в різних ситуаціях, виходячи з власних моральних настанов і переконань.

Становлення моральних якостей старшокласників тісно пов'язане з формуванням їх моральних ідеалів. Вони виступають як взірць, з яким учні звіряються у процесі свідомого самовиховання та самовдосконалення своєї особисті. Ідеали старшокласників стають більш узагальненими та усвідомлюються ними вже не у вигляді конкретної особи, як у підлітковому віці, а як певна система вимог до моральних якостей особистості [60].

Зміни в свідомості, самосвідомості й світогляді особистості, що відбуваються в цьому віці, позначаються на розвитку її інтересів

(пізнавальних, естетичних, суспільно-політичних, етичних). Інтереси стають зрілішими, серйознішими, тривалішими, стійкішими, поглиблюється їх зміст.

Виразнішого характеру набувають професійні інтереси старшокласників. Вони виявляються в поглибленому вивченні навчальних предметів, пов'язаних з обраною галуззю діяльності, поєднуються з усвідомленням своєї придатності до даного виду діяльності.

Вибір професії – одне з найважливіших стратегічних рішень у житті людини і складна комплексна проблема. Це складний акт самовизначення – свідомого вибору суб'єктом життєвої позиції, яка стає вирішальним чинником у виборі способів розв'язання тих чи інших життєвих проблем.

За методами вирішення та за змістом робота по професійному самовизначенню молоді – це соціально-економічна, медико-фізіологічна та психолого-педагогічна проблема, а за сферою впливу – соціальна, результати якої відображаються і на економічному рівні. Процес самовизначення завершується досягненням стабільного становища у тій чи іншій сфері соціального життя й формуванням відповідних переконань, принципів, ціннісних орієнтацій та мотивації [38].

Під професійним самовизначенням у педагогіці розуміють самопізнання та об'єктивну оцінку особою власних індивідуальних особливостей, зіставлення своїх професійно-важливих якостей і можливостей з вимогами, необхідними для оволодіння конкретною професією. Це процес прийняття особистістю рішення щодо вибору майбутньої трудової діяльності (вибір професії, професійного навчального закладу, місця працевлаштування) [2].

Педагогічне керівництво професійним самовизначенням передбачає організацію й здійснення керуючого впливу на психологічну сферу особистості школяра відповідним арсеналом педагогічних засобів із метою підготовки учня до свідомого та самостійного вибору професії.

Педагогічне керівництво процесом професійного самовизначення не слід розглядати як заперечення принципу свободи вибору професії, оскільки:

– професійне самовизначення ніяк не обмежує свободу дій особистості;

– вільний вибір професії не має нічого спільного із самовпливом та стихійністю;

– вільний вибір професії повинен підпорядковуватись свідомій необхідності узгоджувати прагнення та наміри особистості з потребами суспільства;

– вибір професії передбачає співвіднесення власних якостей і можливостей з вимогами, які висуває кожна професія до людини.

Професійне самовизначення полягає в усвідомленні особистістю себе як суб'єкта конкретної професійної діяльності і передбачає:

1) самооцінку людиною власних індивідуально-психологічних якостей та зіставлення своїх можливостей з психологічними вимогами професії до спеціаліста;

2) усвідомлення своєї ролі в системі соціальних відносин і своєї відповідальності за успішне виконання діяльності та реалізацію своїх здібностей;

3) саморегуляцію поведінки, спрямованої на досягнення поставленої мети [16].

Професійне самовизначення – це багатомірний процес, який можна розглядати з різних точок зору:

– як серію задач, які суспільство ставить перед особистістю, яка формується, і які дана особистість повинна вирішити за певний період часу;

– як процес поетапного прийняття рішень, за допомогою яких індивід формує баланс між своїми побажаннями та нахилами, з одного боку, і потребами суспільства – з іншого;

– як процес формування індивідуального стилю життя, частиною якого є професійна діяльність [16].

Структурним компонентом професійного самовизначення є наявність професійного плану – обґрунтоване уявлення про вибрану сферу трудової діяльності, про способи оволодіння майбутньою професією і перспективи професійного росту. Професійний план – це складова життєвого плану,

уявлення людини про бажаний спосіб життя, тобто про соціальний, професійний, сімейний статус, а також про шляхи і способи його досягнення.

Основні компоненти професійного плану:

- уявлення про роль праці в житті людини (ціннісно-мотиваційний аспект вибору професії);
- далека перспективна професійна мета (мрія), узгоджена з іншими життєвими цілями (сім'я, рівень матеріального добробуту та ін.);
- ближні професійні цілі (як етапи і шляхи досягнення далекої мети);
- резервні варіанти та їх ієрархія;
- знання професій і відповідних професійних навчальних закладів;
- знання своїх можливостей для досягнення поставленої мети (реальна самооцінка внутрішніх і зовнішніх факторів вибору професії);
- знання шляхів підготовки до досягнення поставленої мети і шляхів роботи над собою;
- реальна підготовка до досягнення мети і реалізація окремих компонентів професійного плану в ході пробних пошукових дій;
- при потребі – інший варіант професійного плану, новий професійний вибір у випадку невідповідності можливостей і вибраних перспектив [9].

Професійне самовизначення слід розглядати як елемент більш широких систем:

1) соціального самовизначення, яка передбачає пошук молодою людиною свого місця в житті, в соціальній структурі суспільства;

2) життєвого самовизначення – специфічної форми суб'єктно-об'єктної взаємодії, в якій особистість виступає справжнім суб'єктом життєвого процесу, тобто свідомо включається в хід подій, опосередковуючи його творчим ставленням до життя і беручи на себе відповідальність за свої вчинки та дії як їх автор.

Завдання професійного самовизначення:

1) сформулювати установку на власну активність та самопізнання як основу професійного самовизначення;

2) ознайомити зі світом професій, потребами ринку праці, правилами вибору професії;

3) забезпечити самопізнання та сформувати «образ-Я» як суб'єкта майбутньої професійної діяльності;

4) сформувати вміння зіставляти «образ-Я» з вимогами професії до особистості та потребами ринку праці, створювати на цій основі професійний план і перевіряти його;

5) сформувати вміння аналізу різних видів професійної діяльності, враховуючи їх спорідненість за психологічними ознаками та схожістю вимог враховуючи їх спорідненість за психологічними ознаками та схожістю вимог до людини;

6) створювати умови для перевірки можливостей самореалізації в різних видах професійної діяльності шляхом організації професійних проб;

7) забезпечити розвиток професійно важливих якостей;

8) сформувати мотивацію та психологічну готовність до зміни професії і переорієнтації на нову діяльність.

Показники сформованого професійного самовизначення:

– інформованість учня про структуру народного господарства, потреби ринку праці, зміст і умови праці з обраної професії, навчальні заклади, в яких можна отримати професію;

– сформованість професійних інтересів і намірів;

– сформованість мотиваційної сфери при виборі професії;

– наявність спеціальних здібностей;

– наявність практичного досвіду у вибраній сфері діяльності;

– узгодженість інтересів, здібностей і нахилів із вимогами професії;

– відповідний стан здоров'я, відсутність протипоказань.

Основні *суперечності* процесу професійного самовизначення:

• між прагненням молодої людини до самостійності та потребою у кваліфікованій допомозі дорослих (учителів);

- між соціальною орієнтацією молоді переважно на престижні професії та потребою держави у спеціалістах;
- між бажанням продовжувати освіту після закінчення школи та зниженням інтересу до навчання в більшій частині сучасної молоді;
- між професійними намірами школярів і можливостями їх реалізації;
- між професійними намірами та здібностями;
- між прагненням молоді до самостійності та відсутністю вміння обґрунтовано прийняти рішення щодо вибору професії;
- між усвідомленням рівня свого загального розвитку та можливістю меншого розвитку та можливістю менш кваліфікованої праці;
- між бажанням спробувати свої сили та відсутністю такої можливості у школі;
- між станом здоров'я та медико-фізіологічними вимогами професії;
- між сучасними вимогами до спеціаліста і діючими формами та методами професійної підготовки;
- між професійними намірами молоді з високим рівнем освіти і значною часткою малокваліфікованої ручної праці [17].

Отже, під професійним самовизначенням слід розуміти самопізнання та об'єктивну оцінку особою власних індивідуальних особливостей, зіставлення своїх професійно-важливих якостей і можливостей з вимогами, необхідними для оволодіння конкретною професією. Це процес прийняття особистістю рішення щодо вибору майбутньої трудової діяльності, який можна направити в правильне русло різними видами профконсультаційної роботи [62].

Таким чином, в ранньому юнацькому віці на основі розвитку самосвідомості, емоційного розвитку, світогляду особистості та її переконань можна робити висновки щодо психологічної готовності старшокласника до свідомого вибору професії.

1.2. Психологічна готовність учнів до вибору професії

У загальноосвітніх закладах мова йде не стільки про власне професійне самовизначення школярів, скільки про готовність до свідомого вибору професії.

Готовність до вибору професії – це складне структурне утворення взаємопов'язаних і поєднаних переконаннями морально-вольових якостей особистості, способів поведінки, знань про професії, практичні вміння і навички, сформовані у відповідності з вимогами суспільства й можливостями навчально-виховного процесу в школі [58].

Готовність до свідомого вибору професії включає в себе:

- моральну готовність – усвідомлення суспільного й особистісного значення праці, прагнення максимально проявити свої сили, здібності у праці, позитивне ставлення до різних видів праці;

- психологічну готовність – свідомий вибір професії у відповідності з наявними здібностями та можливостями. Стан психологічної готовності включає усвідомлення людиною своїх потреб, вимог суспільства, колективу, поставлених цілей; прогнозування прояву своїх інтелектуальних, емоційних, мотиваційних та вольових процесів, оцінку співвідношення своїх можливостей, рівня домагань і необхідності досягнення певного результату;

- практичну готовність – загальні та політехнічні знання, загально трудові та спеціальні вміння й навички [73].

Компонентами готовності до свідомого вибору професії виступають:

- 1) загальне позитивне ставлення до праці;
- 2) знання певного кола професій, їх змісту, вимог, шляхів отримання професії та перспектив професійного росту;
- 3) сформованість професійних інтересів;
- 4) адекватна самооцінка;
- 5) сформованість мотиваційної сфери;
- 6) наявність спеціальних здібностей;

- 7) практичний досвід;
- 8) збалансованість інтересів, здібностей і нахилів, їх відповідність вимогам професії до особистості;
- 9) відповідний стан здоров'я;
- 10) сформованість моральних якостей, які відповідають вимогам професії;
- 11) професійна придатність – сукупність психолого-педагогічних і психофізіологічних особливостей людини, необхідних для досягнення задовільних з точки зору суспільства успіхів у праці при наявності спеціальних знань, умінь і навичок, а також отримання власного задоволення від самого процесу праці [53].

Важливою передумовою успішного професійного самовизначення є також сформованість в особистості професійно-важливих якостей – окремих психічних, психологічних і фізичних властивостей, які відповідають вимогам певної професії і сприяють успішному оволодінню нею. Підготовка до свідомого вибору професії передбачає активне формування таких психологічних якостей як здібності, інтереси, ціннісні орієнтації, орієнтації, прагнення, професійні плани, ідеали, переконання.

У роботі «Психологія професійного самовизначення» Є. Клімова представлено авторську типологію професій, яка утворена на основі виокремлення сукупності споріднених ознак (середовище, предмет праці, засоби та технології виробництва), які притаманні окремим професіям [26]. Автор виокремлює п'ять типів професій: «людина-природа», «людина-людина», «людина-техніка», «людина-знакова система», та «людина-художній образ». Дослідницьким інструментарієм емпіричного вивчення схильності особистості до окремого типу професій є диференціально-діагностичний опитувальник (ДДО), який використовують у системі профорієнтації та профконсультації випускників ЗОШ [24].

Багаторівнева диференціація професій дає можливість ускладнити процес професійного відбору працівника, розробляючи стандартизовані

процедури відповідно до «формули професії», чи «формули споріднених професій».

Професійна готовність старшокласників складається з ідейної, моральної, психологічної, ділової і фізичної готовності. Психологічна готовність є центральною ланкою серед інших видів готовності і виражається в єдності професійно важливих якостей та направленості учня на майбутню діяльність.

Професійна готовність особистості – це регулятор і передумова ефективної і творчої діяльності. Найбільш значними її факторами є мотивація, підготовка, самообілізація знань, установка на діяльність, властивості особистості, задоволеність працею [23].

Психологічна готовність молодого спеціаліста допомагає успішно виконувати свої обов'язки, правильно використовувати знання, досвід, зберігати самоконтроль і перебудовуватись в залежності від появи непередбачуваних ситуацій. Психологічна готовність – вирішальна умова швидкої адаптації до умов праці і подальшого професійного удосконалення кваліфікації майбутнього спеціаліста. За своєю суттю готовність – це єдність стійких і ситуативних установок на активні і відповідні дії (під час навчання і з початком роботи після вузу).

Готовність, як професійно важлива якість особистості, є складним утворенням і включає в себе наступні компоненти:

- мотиваційний (позитивне ставлення до професії, інтерес до неї та інші достатньо стійкі професійні мотиви);
- орієнтаційний (знання і уявлення про особливості та умови професійної діяльності, її вимоги до особистості);
- операційний (володіння способами та прийомами професійної діяльності, необхідними знаннями, навичками, уміннями, процесами аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення та ін.);
- вольовий (самоконтроль, уміння управляти діями з яких складається виконання трудових обов'язків);

– оціночний (самооцінка своєї професійної підготовленості і відповідності процесу рішення професійних задач оптимальним трудовим прикладам);

– мобілізаційно-налаштувальний (оцінка труднощів, майбутніх дій, самомобілізація сил) [42].

Психологічна готовність може виступати і у вигляді тимчасового стану, який, хоч і не є якістю особистості, але все таки може характеризувати можливість учня вирішувати в умовах навчання завдання, близькі до реальних задач професійної діяльності, а після розподілу успішно включитися в роботу за спеціальністю. Стан психологічної готовності – це «налаштування», актуалізація і пристосування можливостей особистості для успішних дій в даний момент. Готовність як психічний стан особистості учня – це його внутрішнє налаштування на відповідну поведінку при виконанні навчальних і виховних завдань. Виникнення і формування стану готовності («налаштування») визначається розумінням професійних завдань, усвідомленням відповідальності, бажанням добитися успіху тощо. Її розгортання і функціонування в ході навчальної, а потім і трудової діяльності визначається як умовами і завданнями навчання, праці, так і властивостями особистості, її мотивацією і досвідом [47].

Обидва охарактеризованих види готовності старшокласників до праці знаходяться в єдності і взаємодіють в ході його діяльності. Причому стан готовності є в деякій мірі продовженням стійкої готовності. Він закріплюється в ході навчання.

Достатній розвиток і виразність психологічної готовності як якості і як налаштування – показник її високого розвитку. Недостатній розвиток і виразність свідчить про відому її незавершеність, середній і низький рівень.

Питання психологічної готовності випускників до трудової діяльності слід розглядати, перш за все, з позицій цілісності особистості, враховуючи при цьому роль мотивів і пізнавальних процесів. Психологічна готовність як якість і як стан в вирішальній мірі обумовлюються мотивами і індивідуальними

особливостями даної особистості. Її розвиток починається з обізнаності в професії, потім слідує набуття необхідних знань, навичок, вмінь, здібностей їх реалізувати в конкретних умовах професійної діяльності, закріплення професійних мотивів, позитивного відношення до обраної спеціальності, підвищення вимог до себе, самокритичність [47].

Розглянемо роль мотивації у свідомому виборі професії.

Мотивація свідомого вибору професії – це система мотивів, спрямованих на реалізацію потреби в оволодінні певним видом професійної діяльності.

Мотив – спонукальна причина дій і вчинків людини. Мотивація формується в людини в міру усвідомлення нею суспільної значимості обраної діяльності і правильної оцінки своїх індивідуальних нахилів і здібностей [16]. Тому мотивацію вибору професії, як і будь-яке психічне явище, дуже важливо розглядати в розвитку, із врахуванням вікових змін. При цьому важливо не лише краще зрозуміти характер зміни мотивації, але й побачити, які її сторони на певному етапі розвитку потребують виховного впливу.

Мотиви вибору професії можна звести до трьох основних комплексів:

1) Інтерес.

Професійні інтереси школярів можна поділити на дві основні групи:

– безпосередні інтереси, які виникають на основі привабливості змісту та процесів конкретної діяльності;

– опосередковані інтереси, зумовлені деякими організаційними, соціальними та іншими характеристиками професії.

Безпосередні професійні інтереси включають:

– професійно-специфічний інтерес – інтерес до предметів, до процесів праці, що характеризують її основні функції, а також до результатів, виражених у створених продуктах, наданих послугах і т. п.

– загальнопрофесійний інтерес виникає на основі привабливості найбільш загальних властивостей професії, з якими школяр має можливість ознайомитись у повсякденному житті.

– романтичний інтерес базується на уявленні про незвичайність даної професії.

– ситуативний інтерес формується на основі випадкових, нетипових для даної професії ознак і пояснюється вузькістю професійного кругозору учня.

Опосередковані професійні інтереси включають:

– професійно-пізнавальний інтерес базується на прагненні до пізнання певних природних, технічних, гуманітарних та інших процесів і явищ.

– інтерес до самовиховання проявляється в прагненні до духовного збагачення і формування суб'єктивно цінних якостей особистості.

– престижний інтерес – вибір професії зумовлений перспективами професійного росту, які ця професія забезпечує, престижністю професії в суспільстві.

– інтерес супутніх можливостей відображає прагнення молодої людини задовольнити з допомогою вибраної професії певні духовні та життєво-побутові запити й потреби (прагнення до спілкування з людьми, потреба в матеріальному забезпеченні тощо).

– невизначений інтерес – в його основі лежать невизначений емоційний потяг до певної професії.

2) Обов'язок

Мотивом суспільного обов'язку у виборі професії є усвідомлення учнем реальної суспільної користі від своєї участі в даній сфері діяльності, переживання особистої відповідальності за успішну працю, готовність до подолання можливих моральних та фізичних труднощів.

Можна виділити 5 основних груп мотивів обов'язку:

– відповідальність по відношенню до повсякденних професійних обов'язків і вимог;

– прагнення до вдосконалення майстерності у вибраній справі;

– новаторство у праці та її організації;

– загальноальтруїстичні прагнення;

– загальногромадянські прагнення.

3) Самооцінка професійної придатності

Процес формування самооцінки професійної придатності протікає нерівномірно і це може виражатись у наступному протиріччі: або учневі не вдається співвіднести відомі йому властивості професії зі своїми особистими якостями (дефіцит самопізнання), або він затрудняється визначити професію, яка відповідає його даним (дефіцит професійної інформації). З віком зміст самооцінки поступово збагачується, але ці зміни не являють собою процесу, який розвивається послідовно та інтенсивно [38].

Типи мотивації вибору професії:

- I тип мотивації – опорний тип – інтерес до професії гармонійно поєднується з морально зрілою установкою на працю, з об'єктивною оцінкою і практичною перевіркою особистих якостей, готовністю до самовиховання.
- II тип мотивації – учні неясно представляють специфіку обраної професії, обмеження її вибору, зумовлені вимогами до стану здоров'я, фізичних, розумових та інших якостей людини.
- III тип мотивації характеризується неузгодженістю між інтересом до професії та мотивами суспільного обов'язку.
- IV тип мотивації найменш ефективний: при виборі професії молоді люди керуються лише своїми бажаннями, без адекватного усвідомлення як суб'єктивних, так і об'єктивних можливостей та умов їх реалізації [34].

Таким чином, можна зробити висновок, що мотивація відіграє досить важливу роль у виборі професії, оскільки складається з таких важливих компонентів, як самооцінка професійної придатності, обов'язок та інтерес.

В якості мотиваторів можуть виступати моральний контроль, інтереси, переваги, схильності, зовнішня ситуація, власні можливості, бажання, інтереси та ін. Усі спонукальні джерела активності особистості об'єднуються поняттям мотиваційної сфери, яка включає потреби, інтереси, прагнення, захоплення, переконання, установки, ідеали, наміри тощо [78].

Особливу роль у формуванні мотивів відіграють потреби. Найбільш повний перелік потреб людини визначив у своїй теорії А. Маслоу: фізіологічні

потреби, потреби в безпеці, соціальні (афіліативні) потреби, потреба в повазі та потреба в самоактуалізації.

Ієрархічна концепція потреб А. Маслоу демонструє, яку важливу роль в розумінні реальних мотивів трудової діяльності відіграють потреби, наскільки широким є діапазон людських потреб, яка їх значущість та які пріоритети в їх задоволенні [37].

Мотивація професійної діяльності відрізняється своїм специфічним характером у відношення до мотивації поведінки.

В психології виділяють кілька теорій, які намагаються дати пояснення мотивів професійної діяльності людини.

Так, в своїй двохфакторній теорії Фредерік Херцберг виділяє дві групи мотивів, які розрізняються за своєю спрямованістю.

Перша група мотивів (факторів-мотиваторів) пов'язана з характером і сутністю самої діяльності і спрямована на розв'язання виробничих задач. До них відносяться можливість досягнення успіху в роботі, наявність шансів просунути по службі, визнання результатів роботи і їх публічне схвалення, хороша оплата праці, можливість підвищити рівень професійної компетентності, почуття відповідальності, складність, різноманітність, цікавий зміст роботи.

Друга група мотивів (фактори гігієни) пов'язана з самовираженням особистості, її внутрішніми потребами з одного боку, і з навколишнім середовищем – з другого. До них відносяться: задовільні умови праці, мінімум напруження і стресу, хороші стосунки з працівниками та керівником, гнучкий графік роботи.

Задоволення цих потреб робить саму діяльність більш привабливою, проте, майже не впливає на підвищення продуктивності праці. Вони знижують або знімають почуття незадоволення роботою, але самі не можуть підвищити продуктивність праці, почуття задоволення роботою, а тому вони не здатні сформувати високу мотивацію діяльності [37].

Досить авторитетною в професійній психології є теорія мотивації Девіда МакКлелланда, який дотримується думки, що підвищення мотивації діяльності в значній мірі залежить від задоволення потреб більш високих рівнів. Вчений виділив три основні групи потреб вищого рівня: прагнення влади, прагнення успіху та прагнення співпричетності, приналежності.

Прагнення влади виражається не лише у бажанні впливати на інших людей і керувати ними, але й продемонструвати своє вміння успішно працювати та успішно керувати на різних рівнях та на різних керівних посадах. Люди з розвиненою потребою у владі, як правило, активні, енергійні, не бояться конфронтації, здатні відстоювати свої позиції.

Потреба в успіху (мотивація досягнення) розглядається як відносно стійке прагнення людини до досягнення високих результатів в діяльності. Успіх розцінюється не як похвала або визнання з боку колег, а як особисті досягнення, як готовність брати участь у прийнятті складних рішень і нести за них персональну відповідальність.

Прагнення до визнання – це бажання показати свою спроможність бути лідером, мати свою власну думку і вміння переконувати навколишніх у своїй правоті. На думку МакКлелланда, необхідно задовольняти бажання тих, хто прагне влади, бо вони здатні продемонструвати свої переваги, коли обійматимуть ті посади, яких прагнуть.

У працях Д. Аткинсона і Х. Хекхаузена обґрунтована стратегія трудової поведінки, яка спрямована на уникнення неудач. Вони звернули увагу на те, що потреба в успіху повинна вивчатися у комплексі з прагненням уникнення неудач. Сам характер діяльності визначає значущість професійної мотивації, яка актуалізується в певній ситуації.

Потреба у співучасті співпричетності, прагнення бути членом певної соціальної групи визначає не лише сферу професійної діяльності, але й характер виконання професійних обов'язків.

Теорія мотивації В. Врума пов'язана з очікуваннями, сподіваннями особистості. Згідно з цією теорією, не лише потреба є необхідною умовою

мотивації для досягнення цілі, але й певний тип поведінки, який обирає для себе людина. Сподівання визначається як очікування певної події. Проте активне прагнення досягнути в цій ситуації певної цілі залежить від трьох змінних (факторів). По-перше, це – сподівання (оцінка вірогідності), що передбачувані зусилля дадуть очікувані результати. Якщо взаємозв'язку між затраченими зусиллями й очікуваними результатами немає, мотивація слабне або зникає. Відсутність взаємозв'язку може бути з різних причин: через недостатню підготовку працівника, через неналежну організацію праці тощо.

По-друге, якщо немає взаємозв'язку між очікуванням винагороди та отриманими результатами, мотивація також може спадати. Третім фактором може бути валентність (рівень цінності) отримуваної винагороди для конкретної особи. Отже, загальна мотивація визначається як функція трьох описаних вище взаємозв'язків.

Л. Портер і Е. Лоулер доповнили модель Врума. В запропонованій ними моделі досягнення результатів залежить:

- 1) від цінності («вартості») винагороди;
- 2) ступеня реального задоволення;
- 3) затрачених зусиль;
- 4) здібностей та індивідуальних особливостей людини;

5) усвідомлення людиною своєї ролі в процесі діяльності; Досягнуті результати залежать від трьох змінних: затрачених зусиль, здібностей і особистісних особливостей та усвідомлення людиною своєї ролі в процесі праці. Рівень затрачених зусиль залежить від цінності винагороди і впевненості в наявності тісного зв'язку між затратами зусиль і можливою винагородою (реального задоволення).

Досягнення необхідних результатів веде до внутрішніх (почуття задоволення від виконаної роботи, самоповага, усвідомлення власної компетентності) та зовнішніх (похвала, премія, просування по службі) винагород. Задоволення виникає тоді, коли зовнішні і внутрішні винагороди сприймаються й оцінюються як справедливі. Саме ця оцінка впливає на

сприйняття людиною майбутніх ситуацій і визначає її сподівання і мотивованість.

Найважливішим висновком в цій теорії є те, що результативна праця сама по собі приводить до зростання задоволення, а тому саме цей момент (почуття задоволення за свою працю) є досить сильним мотивом діяльності людини. У даній концепції простежується ще одна залежність: почуття виконаної роботи і задоволення від цього почуття сприяють зростанню результативності праці.

Цікавою, на наш погляд, є теорія мотивації Дугласа МакГрегора, О. Шелдона і Вільяма Оучі, яка отримала назву «теорія Х», «теорія У» «теорія «Z».

«Теорія Х» ґрунтується на авторитарному стилі керівництва, основна теза якої – «людина є лінива і її необхідно до роботи спонукати».

Згідно з «теорією У», людині притаманна потреба реалізувати свої розумові й фізичні зусилля для виконання будь-якої роботи. В якості засобів мобілізації людині більше властиві самоконтроль і саморегуляція, аніж зовнішній контроль і погрози. Вона мотивована поставленими цілями, а не прагненням одержати винагороду. Зміст діяльності та інтерес до виконуваної діяльності є мотивом активності людини. Хороша робота є прийнятною для будь-якої людини. Вона і є позитивною установкою у ставленні людини до праці, що дає підстави залучати її до управління виробництвом. Хорошим може бути для людини той вид діяльності, який обраний відповідно до її здібностей, прагнень та інтересів.

«Z»-концепція Вільяма Оучі є продовженням «теорії У», в якій автор сформулював принципи максимального використання мотиваційного матеріалу працівника:

- гарантія зайнятості і довірлива атмосфера;
- створення атмосфери корпоративної спільності та вірності фірмі;
- створення атмосфери загальної відповідальності;
- постійна турбота керівництва про виконавців, максимально часті контакти з ними.

Згідно з цією теорією, основною метою роботи з персоналом має бути турбота про максимально ефективне використання людських ресурсів, що досягається за допомогою моральних механізмів регуляції праці (інтерес до працівника як особистості, встановлення з ним неформальних стосунків тощо).

«Теорія Z» до певної міри являє собою «синтетичну» модель, яка, з одного боку, поєднує в собі морально-психологічні стимули до праці, розроблені Ф. Херцбергом та Д. Макгрегором, а з іншого – вона співзвучна з методами раціоналізації праці, розробленими Ф. Тейлором.

Основними положеннями щодо проблеми мотивації у вітчизняній науці є положення, розроблені представниками діяльнісного підходу. Виходячи з положення, що людина в процесі діяльності орієнтується на досягнення мети, варто наголосити, що не менш важливим для неї є задоволення процесуальних потреб, тобто мотивованість на сам процес діяльності. У зв'язку з цим, можна констатувати, що для людини важливими є як зовнішня (результативність), так і внутрішня (потреба в активності, в переживанні задоволення від самого процесу діяльності) мотивація. Причому, коли результативні потреби і мотиви втрачають свою актуальність, процесуальні – під час активності і в результаті активності, навіть посилюються [26].

Система процесуальних, внутрішніх потреб виступає фактором розвитку особистості, оскільки їй властиві ряд специфічних особливостей, які слугують стимулами до розвитку: прагнення новизни, прагнення самодетермінації (потреба бути собою, керуватися власними поглядами і думками), прагнення до самоактуалізації (реалізації Свого «Я»), прагнення до активності тощо.

1.3. Соціально-психологічні аспекти профорієнтаційної роботи

Спроби з'ясувати й осмислити сутність професійно-особистісної відповідності, професійної придатності, знайти найбільш оптимальне рішення питань розподілу людей за різними сферами трудової діяльності з'явилися ще у стародавніх мислителів. Так, наприклад, Платон (427-347 р. р. до н. е.) у своїй концепції ідеального суспільства писав, що «...кожний окремих індивід повинен займатися чимось одним із того, що потрібно в державі, й при тому якраз саме тим, до чого він за своїми природними задатками більше за все здатний» [45].

Життєву важливість правильного професійного самовизначення підкреслювали в різний час Арістотель, Гален, Т. Мор, Т. Кампанелла, Ф. Бекон, М. Монтень та інші великі мислителі минулого.

Вперше питання про державне значення професійної орієнтації поставив іспанський лікар Хуан Уарте у своєму трактаті «Дослідження здатності до наук», який був виданий у 1575 році. Основна ідея Уарте полягає в наявності здібностей до різних видів діяльності.

Він наголошував : «...слід було б встановити такий закон: нехай юрист не займається лікуванням, а медик – адвокатською справою, тесляр не займається землеробством, а швець – архітектурою; нехай кожний займається тільки тим мистецтвом, до якого має природний хист, і відмовиться від усіх інших» [74].

У нашій країні професійна орієнтація особистості, як наукова проблема і певна сукупність практичних заходів, має значне історичне коріння. В тому чи іншому розумінні вона привертала увагу науковців багатьох поколінь та викликала жваве зацікавлення державних діячів, організаторів виробництва.

На початку ХХ ст. відбувається поступовий перехід від моделі «пошуку працівника для професії» до – «пошуку професій для працівника».

На початку ХХ ст. у постреволюційній Російській імперії перекладаються іноземні та видаються ряд вітчизняних фундаментальних робіт з психології праці та психології професійного відбору працівників:

М. Левітов «Професійна орієнтація та школа» (1925), Г. Шлізінгер «Психотехніка та наука про виробництва» (1925), О. Єрманський «Наукова організація праці та виробництва і система Тейлора» (1923) [24].

Влітку 1928 року Директивою Наркомату УРСР у найбільших індустріальних центрах України (Києві, Дніпропетровську, Одесі) були створені перші Бюро професійної консультації, основним завданням яких було доцільне направлення на виробництво підлітків з урахування потреб підприємств, а також особливостей особистості, її професійних протипоказань. Багато уваги тоді приділялося комплектуванню фабрично-заводських училищ (ФЗУ), ознайомленню підлітків та їх батьків з різними професіями, впровадженню нових ефективних форм роботи з профорієнтації. Так, зокрема, Київське бюро широко використовувало лекції-бесіди з молоддю, на яких висвітлювалося загальне положення ринку праці, необхідні фізичні дані для тих чи інших професій, професійні протипоказання. Велике значення мали професійні конференції, на яких співробітники бюро спільно з представниками освіти пропагували різні типи професійних шкіл і намагалися виявити особистісні нахили випускників, організовували екскурсії на різні підприємства міста. Протягом року через Бюро профконсультації проходили десятки тисяч підлітків, які бажали поступити у ФЗУ й мали потребу в консультації щодо вибору професії [53, с. 14].

Стрімке прискорення науково-технічного прогресу, застосування у народному господарстві все більш складної, досконалої техніки, новітніх технологій, та й саме життя призвели до того, що, починаючи з 1959 року, одна із споконвічних проблем суспільства – проблема цілеспрямованої підготовки особистості до свідомого і зваженого вибору професії – знову офіційно отримала державну підтримку. Завдяки цьому актуалізувалися запити на наукові розробки та впровадження їх результатів і рекомендацій у практику шкіл, професійних навчальних закладів, підприємств.

Новий етап у розвитку, активізації та підвищенні рівня роботи з професійної орієнтації, узгодження зусиль різних організацій у здійсненні

системи заходів з підготовки молоді до вибору професії починається з прийняття урядової постанови «Про покращення трудового виховання, навчання і професійної орієнтації школярів і організації суспільно-корисної виробничої праці» (1984 р.). Починаючи з 1986 року, розпочалося формування її матеріальної бази та становлення організаційної структури через створення центрів професійної орієнтації молоді. В цей період та першу половину 90-х років професійна орієнтація отримала свій найбільший розвиток в руслі виховного та розвивального підходів. У той час професійна орієнтація склалася як система, що включала професійну просвіту, розвиток інтересів і схильностей, професійну діагностику, професійний добір та відбір, професійну адаптацію. В практиці профорієнтації велику роль мали центри профорієнтації та консультування, служби зайнятості, кабінети профорієнтації, навчально-виробничі комбінати, виробнича практика старшокласників на робочих місцях.

З позицій практичної спрямованості кінець ХХ сторіччя став періодом занепаду професійної орієнтації. Відродження професійної орієнтації є нагальною проблемою сьогодення [53, с. 20].

Перед тим, як дати одне загальне визначення профорієнтації, уточнимо уявлення про три його основні складові: «діяльність», «професія», «орієнтація».

У енциклопедичному словнику «діяльність» визначається як специфічна людська форма активного відношення до навколишнього світу, зміст якої складає її доцільну зміну і перетворення [68]. Введення категорії «діяльність» в аналізоване поняття «професійна орієнтація» дозволяє уявити профорієнтацію не тільки як практику, але і як теоретичну діяльність, а точніше міждисциплінарний науковий напрямок, що являє собою не тільки визначену суму знань, але і діяльність по одержанню цих знань.

Виникнувши як практична діяльність, профорієнтація поступово збагачується теорією, що дозволяє розглядати профорієнтацію в єдності теоретичної і практичної діяльності.

Характер і особливості діяльності визначаються потребами і мотивами, а її структура забезпечується певними діями й операціями.

Таким чином, в діяльності виділяють дві сторони: мотиваційно-потребнісну і операційно-технічну. Потреби конкретизуються в системі мотивів, які являють собою складну ієрархію: основні, стрижневі мотиви, і додаткові, доповнюючі мотиви-стимули.

Будь-яка діяльність, яка здійснюється суб'єктом, включає в себе мету, засоби, процес перетворення і результат, коли змінюється не лише об'єкт, на якого спрямована діяльність, але й сам суб'єкт.

Діяльність розвивається функціонуючи і функціонує розвиваючись. Саморозвиток конкретної діяльності полягає у виникненні нових, прогресивних її елементів, замість існуючих старих. Становлення діяльності - це розвиток і суб'єкта, і самої діяльності.

Професійне становлення суб'єкта виражається в розвитку його особистості та індивідуальності і здійснюється завдяки розвитку його професіоналізму і формуванню індивідуального стилю діяльності. Становлення професійної діяльності проявляється в розвитку засобів і способів виконання діяльності, вдосконалення технології, збагачення технологічного інструментарію тощо.

В результаті розвитку суб'єкта зростають його можливості. Йому стають доступними нові і ще більш складні види діяльності. За рахунок цього збагачується і вдосконалюється техніка і технологія професійної діяльності, розширюється система знань і практичного досвіду суб'єкта.

Є. Клімов в структурі професійної діяльності виділив такі складові:

- цілі, уявлення про результат праці;
- предмет праці;
- система засобів праці;
- система професійних службових обов'язків;
- система прав;
- виробниче середовище, предметні та соціальні умови праці [26].

Професія (від латинського *professio* – офіційно зазначене заняття, фах, від *profiteer* – оголошую своєю справою) – вид трудової діяльності, занять, що потребують визначеної підготовки і є джерелом існування [68]. Поняття «орієнтація» вживається в ряді наук. І скрізь воно так чи інакше пов'язано з визначенням місцезнаходження і з вибором напрямку руху. У енциклопедії орієнтація (фр. *orientation* буквально – спрямовувати на схід) визначається в прямому і переносному значенні. У прямому – уміння розібратись в навколишньому світі, у переносному – напрямок наукової, суспільної й іншої діяльності у визначену сторону [7].

Вивчення професійної діяльності тісно пов'язане з проблемами психології особистості, з особливостями взаємозв'язку особистості і діяльності. Ці особливості обумовлені, з одного боку, особливостями психічної регуляції поведінки самої людини, особливостями її психічної сфери та особистісних якостей, а з другого – специфікою діяльності, її операційних, просторово-часових та інших характеристик.

Процес розвитку особистості відбувається в результаті взаємодії цих двох факторів, кінцевим результатом якої є формування стійких зразків поведінки як в типових життєвих, так і в професійних ситуаціях, формування стійких особистісних якостей, найбільш адекватних для певного виду діяльності.

Під час професійного вибору та професійного навчання, в процесі професійного становлення та професійного вдосконалення, перекваліфікації та післядипломного навчання, побудови кар'єри та досягнення професійних успіхів, на всіх етапах розвитку людини як професіонала вона перебуває під впливом об'єктивних і суб'єктивних факторів.

Об'єктивні – це вимоги, норми і обмеження, які висуває професія до праці людини і наявність у неї певних властивостей і особливостей, зокрема, професійних знань, умінь і навичок, професійно значущих якостей.

Суб'єктивні – це задатки і здібності кожного працівника, індивідуально-психологічні властивості і особливості його мотивації, рівень домагань, його самооцінка і здатність до захисту від помилок і невдач.

Якщо система об'єктивних професійних вимог відповідає суб'єктивним особливостям і можливостям людини-професіонала, то ця людина визнається придатною до тієї професійної діяльності, яку обрала.

Таким чином, професійна придатність визначається як сукупність психологічних і психофізіологічних особливостей людини, необхідних і достатніх для досягнення нею суспільно прийнятної ефективності праці [17].

Професійна придатність забезпечує високу професійну ефективність праці при наявності у працівника спеціальних знань, умінь та навичок, вироблених під час навчання.

Які б визначення не давались поняттю «профорієнтація», зрозуміло, що всі вони пов'язані з діяльністю по вибору професії. Якщо молода людина намагається орієнтуватися у світі професій і починає активно з'ясовувати, наскільки та або інша конкретна професія відповідає її життєвим спрямуванням, то в цьому випадку краще говорити про її орієнтацію на професію. Якщо ж воно ставить об'єктом педагогічний або інший вплив з метою вибору підходящої для нього і для суспільства професії, то тут краще говорити про орієнтацію в смислі орієнтування його на професію.

Останнє точніше виражає суть справи. Проте в практиці склалася традиція говорити про орієнтацію й у тому, і в іншому змісті.

Відсутність єдиної точки зору на поняття профорієнтації пояснюється ще й іншими причинами. Наприклад, тим, що це комплексна проблема, а тому підходи до її визначення можуть бути різноманітними. Якщо професійна орієнтація розглядається через призму педагогічної практики, що протікає під переважним впливом учителів шкіл, майстрів учбово-виробничих комбінатів, то прийняття цієї точки зору в якості єдиної і головної створює педагогічну уяву профорієнтації.

Якщо ж на цей процес подивитися крізь призму психологічної науки, то на перший план виступлять психологічні поняття і концепції, що пояснюють особливості того або іншого вибору. У рамках цього підходу формується і відповідна уява профорієнтації як психологічного явища, що складається з двох взаємозалежних сторін:

- а) прийняття учнями рішення про свій професійний вибір;
- б) вплив на психіку учнів з метою формування професійних намірів, здійснення такого вибору професії, який би відповідав інтересам і спроможностям особистості й одночасно знаходився б відповідно до суспільних потреб [23].

Третій підхід – соціологічний. При цьому процес професійної орієнтації розглядається як частина більш загального процесу соціальної орієнтації молоді. Відповідно і вибір професії розглядається як акт, обумовлений загальною життєвою орієнтацією, прагненням особистості зайняти визначене місце в соціальній структурі суспільства, у соціальній групі.

Звідси витікає необхідність здійснення міждисциплінарного підходу як у питаннях розуміння сутності профорієнтації, так і в практичній роботі з орієнтування молоді на ті або інші професії.

Отже, **професійна орієнтація** – це комплексна науково обґрунтована система форм, методів і засобів, спрямованих на забезпечення допомоги особистості в активному свідомому професійному самовизначенні та трудовому становленні [56].

Можна виділити такі функції профорієнтації, які визначаються її метою: а) соціальну; б) економічну; в) психолого-педагогічну; г) медико-психофізіологічну.

Соціальна функція професійної орієнтації полягає в засвоєнні особистістю певної системи знань, норм, цінностей, що дозволяють їй здійснювати свою соціально-професійну діяльність як повноправного члена суспільства й удосконалюватися у відповідності з державними і суспільними відносинами. Тому професійну орієнтацію особистості необхідно розглядати,

перш за все, з позиції інтересів особистості та соціального замовлення суспільства, а також прогнозування підготовки кадрів для різних галузей господарства, єдності формування особистих і суспільних ціннісних орієнтацій.

Економічна функція профорієнтації полягає у поліпшенні якісного складу робочої сили (за критеріями професійного, психологічного і соціального характеру), підвищенні задоволеності працею, зниженні плинності кадрів, підвищенні професійної активності працівників і продуктивності праці, економії робочого часу. Професійна орієнтація має сприяти формуванню в учнівської молоді економічного мислення, навичок сучасної культури праці, розумного споживання.

Психолого-педагогічна функція профорієнтації полягає у виявленні та формуванні в учнівської молоді інтересів, нахилів, здібностей, індивідуально-психологічних властивостей з метою адекватного вибору професії; допомогти їм у професійному виборі у відповідності зі своїми потенційними можливостями; проектуванні індивідуальних програм професійного самовизначення, у його психологічному корегуванні й переорієнтації.

Медико-психофізіологічна функція професійної орієнтації реалізується у проведенні пролонгованого спостереження та контролю за рівнем фізичного й психофізіологічного розвитку, станом здоров'я особистості, необхідних і достатніх для успішного виконання тієї чи іншої професійної діяльності. В умовах навчального закладу своєчасне визначення відхилення у стані здоров'я учнівської молоді допомагає застерегти її від вибору протипоказаної професії, а у випадку необхідності скорегувати її професійні плани таким чином, щоб вони максимально відповідали можливостям молоді [53, с. 32-33].

В зарубіжній психології профпридатність розглядалась як вроджена характеристика людини, тому визначення придатності або непридатності людини до певної професійної діяльності здійснювалось на основі того, скільки її здібності та індивідуальні психологічні особливості відповідали

вимогам професії. Домінував не підбір професії для людини, а навпаки, здійснювався пошук людини, яка б відповідала вимогам професії, тобто профвідбір. Причиною такого стану справ було те, що замовниками профконсультаційних послуг були організації, які намагалися, в першу чергу розв'язати свої проблеми пошуку і підбору кадрів і не турбувалися про інтереси та долю людини.

Вивчаючи проблему профпридатності Є. Клімов наголошував, що найбільш загальною ознакою профпридатності є успішність діяльності та задоволення вибраним шляхом, домінування позитивних функціональних станів під час професійної діяльності (таких як внутрішня мобілізація, бадьорість, хороше самопочуття, приємні емоційні переживання від контактів як з предметним, так і з соціальним середовищем).

Є. Клімов розробив класифікацію професійної придатності на основі виділення психологічних та медичних передумов успішності в певному виді діяльності:

- придатність до діяльності за умови відсутності будь-яких протипоказань;
- непридатність (тимчасова або постійна, що не піддається подоланню), причиною якої може бути наявність відхилень в здоров'ї, що не сумісні з вимогами професії;
- придатність при відсутності протипоказань та відповідності стану здоров'я і особистісних якостей особи певній професії;
- покликання людини до певного виду діяльності – вищий рівень професійної придатності, який характеризується наявністю виражених ознак відповідності людини вимогам діяльності [72].

Клімов Є. виділив такі основні структурні компоненти придатності людини до діяльності:

1. Громадянські якості: – відношення до суспільства, моральність та духовний розвиток працівника, особливо в таких професіях, як вчитель, вихователь, суддя, керівник;

2. Відношення до праці, до професії, інтереси схильність до певної сфери діяльності - професійна трудова спрямованість особистості.

3. Загальна дієздатність (фізична і розумова) – ширина і глибина інтелекту, самодисципліна, самоконтроль, безкорисність, ініціативність, активність.

4. Часткові спеціальні здібності, наприклад пам'ять на запахи в професії кулінара, звуковисотний слух для музиканта, здатність уявляти певний предмет, подумки «обертати», бачити його з різних сторін – для конструктора та ін.

5. Навички, уміння досвід [26].

Професійна придатність формується в процесі трудової діяльності протягом усього періоду професійної діяльності людини, причому формуються не лише її окремі функціональні системи і психічні процеси, але й змінюється її особистість. З часом розвивається професійне мислення працівника, складається професійний тип особистості з певними ціннісними орієнтаціями, характером, особливостями професійної поведінки, спілкування і способу життя. Професія впливає не лише на внутрішні зміни і поведінку людини, але й на її зовнішність, адже ми завжди можемо по зовнішності впізнати педагога, юриста, художника тощо.

Час, необхідний для формування профпридатності залежить не лише від умов праці, але й у значній мірі, від природних даних індивіда, його професійної мотивації та від рівня професійної підготовки [71].

Розглядаючи проблему профпридатності, слід зазначити, що, практично, дуже важко визначити ступінь відповідності професійних вимог та індивідуальних особливостей і здібностей людини, особливо за критерієм її особистісних особливостей, ціннісних орієнтацій та світогляду.

З огляду на сказане, більш доцільним було б підбирати не людину до професії (профвідбір), а навпаки, шукати професію для людини, тобто здійснювати професійний підбір.

Таблиця 1.

Професійно обумовлена структура особистості

Підструктура	Соціально-психологічні та психофізіологічні компоненти підструктури	Професійно обумовлені ансамблі компонентів підструктури (ключові кваліфікації)
1	2	3
Соціально-професійна спрямованість	Нахили, інтереси, мотиви, відношення, установки, ціннісні орієнтації	Соціально-професійні здібності: готовність до співпраці, спрямованість на досягнення, успіх і професійне зростання, корпоративність, надійність, соціальна відповідальність та ін.
Професійна компетентність	Професійні знання, уміння і навички, кваліфікація	Соціально-правова і економічна компетентність, спеціальна компетентність, персональна компетентність (знання і уміння, що виходять за межі однієї професії), аутокомпетентність
Професійно важливі якості	Уважність, спостережливість, креативність, рішучість, контактність, самоконтроль, самостійність та ін.	Професійна самостійність, соціально-професійний інтелект, здатність до планування технологічних процесів, діагностичні здібності, професійна мобільність, самоконтроль та ін.
Професійно значущі	Енергетизм, нейротизм, екстравертованість,	Узагальнені професійні здібності: координація дій, швидкість реакції,

психофізіологічні властивості	зорова і рухова координація реактивність та ін.	стресостійкість, ручна вправність, витривалість, працездатність та ін.

Таблиця 2.

Психодіагностичне поле професійного консультування [38]

Проблема профконсультування	Методи психодіагностики
Професійне самовизначення	Тести опитувальники: ДДО Є. Клімова, опитувальники професійних інтересів, тести на визначення рівня інтелекту, тест Амтхауера, тест Айзенка, ШТУР, Веклера та ін. Тести спеціальних здібностей. Тест Люшера, Сонді, гумористичних фраз та ін. Бесіда, інтерв'ю
Професійна придатність	Апаратурні психофізіологічні та поведінкові методики. Тести інтелекту, спеціальних здібностей. Тести досягнень
Професійна адаптація	Стандартизоване аналітичне спостереження, тести-опитувальники. Проективні методики: «незавершених речень», тест Люшера, ТАТ, фрустраційний тест Розенцвейга, графічні проективні методики
Реалізація професійно-психологічного потенціалу	Об'єктивні методи інтелекту та креативності, тести досягнень, здібностей. Опитувальники: потреба в досягненнях, самовідношення, самооцінки. Стандартизоване аналітичне спостереження. Психологічна бесіда, інтерв'ю
Професійний ріст, кар'єра	Об'єктивні методи інтелекту та креативності, тести досягнень, самовідношення, Проективні методики: «незавершених речень», тест Люшера, ТАТ, фрустраційний тест Розенцвейга, графічні проективні методики.

	Семантичний диференціал, Методики визначення самооцінки, рівня домагань
Професійні деструкції (стагнація, кризи, конфлікти)	Тести-опитувальники: ММРУ, тест Кетелла. Психобіографія, каузометрія. Проективні методики: тест Люшера, фрустраційний тест Розенцвейга, репертуарні решітки Келлі, методики визначення самооцінки. Семантичний диференціал
Професійна реабілітація	Патохарактерологічний діагностичний опитувальник А. Лічко. Проективні методики: фрустраційний тест Розенцвейга, графічні проективні методики. Тести інтелекту, досягнень та спеціальних здібностей, тест Люшера, Сонді. Психологічна бесіда, інтерв'ю, стандартизоване спостереження та ін.

Для учнів 9-11 класів загальноосвітніх шкіл варто розробити та впровадити програму курсу з основ профорієнтації. Програма є спробою поєднати традиційні теоретичні засади шкільної освіти з реальним життям, з актуальними проблемами підлітків для надання їх підтримки в процесі соціально-психологічної адаптації. Загальновідомо, що 8-9 клас є сензитивним періодом для розвитку спілкування, рефлексії, самопізнання. Сфера інтересів підлітка переноситься з навчальної діяльності на діяльність спілкування. Традиційна педагогіка ігнорує цей факт і намагається «утримати» навчальні інтереси підлітків, іноді, вдаючись навіть до репресивних заходів.

Численні дослідження в галузі психології і соціальної педагогіки свідчать, що проблеми «важкого віку» можна усунути, якщо в процесі організації занять намагатися включати такі форми роботи, які б були орієнтовані на самопізнання підлітків. Такі заняття дають можливість дорослому увійти в «заповітний світ» підлітка, реальну можливість впливати на формування його особистості [15].

Від соціально-психологічної адаптованості підлітка залежить, яким дорослим стане він у майбутньому: творчим, успішним працівником чи безробітним з низкою матеріальних і психологічних проблем.

На кожному уроці планується або тестування, або експеримент, або ігрова ситуацію, де учні будуть мати змогу отримати конкретну інформацію про свої особистісні особливості. При цьому психолог або соціальний педагог відразу ж при потребі зможе надати допомогу кожному, хто потребуватиме пояснення, корекції тощо.

Зміст занять спрямований на послідовне і поглиблене розширення уявлення підлітка про себе, про майбутнє доросле життя, що, як відомо, лякає багатьох тинейджерів. Програма розрахована не лише на самопізнання, але й знайомить підлітків з основними способами самоуправління своїми здібностями, почуттями, конфліктними ситуаціями та вчить умінню спілкуватися.

Для того, щоб уникнути помилок під час вибору професії, слід опанувати такий метод, як аналіз професій, який є складовою частиною моделі процесу професійного самовизначення особистості. Формула моделі процесу професійного самовизначення : «образ-я» + світ професій + практична спроба сил = усвідомлений вибір.

Сутність методу полягає у вивченні змісту професій за допомогою здобутих знань, систематизації інформації про ту чи іншу галузь діяльності [8].

Аналіз професій передбачає вивчення умов праці, знання і розуміння соціально-економічних факторів, які безпосередньо впливають на людину, що займається тим чи іншим видом діяльності. Для забезпечення усвідомленого вибору школярами майбутньої професії необхідно ввести в навчально-виховний процес освітнього закладу спеціальний курс з основ вибору професій.

З метою систематизації знань про світ професій, ми рекомендуємо використовувати такі відомі технології з профорієнтації учнівської молоді, як

ДДО Є. Клімова, методика вивчення мотивації до діяльності Йовайши, опитувальник «Карта інтересів», опитувальник особистісної орієнтації Джоунса і Крендалла, методика виявлення комунікативних і організаторських здібностей «КОС-2», методика «Профіль мислення» (В. Ганзен, К. Малишев та Л. Огинец та ін.).

Висновки до першого розділу

Закінчення старшого шкільного віку визначається моментом вступу дитини до закладів вищої освіти. За останні роки актуальність проблеми вибору професії зростає. Початок навчання характеризується різноманітними складностями та проблемами, які виникають перед випускниками, та пов'язані з якісно новою, складною соціальною роллю, яку вони починають виконувати.

Профорієнтаційний вибір школярів розвивається передусім у напрямку посилення довільності, зростання можливостей свідомого керування та збільшення обсягу смислової, словесно-логічної пам'яті. Змінюється співвідношення можливості і потреби у тій чи іншій професії. Дослідні дані свідчать, що при вмілому керівництві навчальною діяльністю старші школярі вже можуть виділяти у зрозумілому для них опорні думки, пов'язати їх між собою і завдяки цьому визначатись у виборі майбутньої професії. Однак без педагогічної допомоги діти, як правило, використовують тільки найпростіший спосіб довільного вибору професії.

Спроби вибору професії продуктивніші якщо погляди дітей збігаються з батьківським вибором.

В психолого-педагогічній науці існують різні визначення особистості, які сформульовані представниками різних шкіл і напрямів. Кожна школа обґрунтовує своє визначення. Згідно з поглядами більшості вітчизняних науковців, особистість визначається як інтегральне поняття, яке характеризує людину в якості об'єкта і суб'єкта біосоціальних відносин, що поєднує в собі

загальнолюдське, соціально-специфічне та індивідуально-неповторне. Складовою професійно-обумовленої структури особистості є професійно-значущі психофізіологічні властивості, розвиток яких відбувається в процесі засвоєння діяльності. Вибір професії залежить і від доступності та посиленості навчальних завдань, поставлених перед учнями, а також від вміння педагога так організувати процес навчання, щоб охопити ними усіх учнів класу. Однією причиною нестійкості вибору професії у цьому віці є передусім неусвідомлення дітей, зумовлене як недосконаліми методиками навчання, так і рівнем їхньої готовності до навчальної діяльності, нездатністю перебороти труднощі, станом здоров'я тощо.

РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ВІДБОРУ В СЛУЖБИ ЗАЙНЯТОСТІ

2.1. Форми та методи профорієнтаційної роботи зі школярами

Професійна орієнтація – система навчально-виховної роботи, спрямованої на засвоєння учнями знань про соціально-економічні й психофізіологічні умови правильного вибору професії, формування в них уміння аналізувати вимоги різних професій до психологічної структури особистості, а також свої професійно значущі якості, шляхи й засоби їх розвитку [53, с. 23]. Правильний вибір професії зумовлює моральне задоволення, позитивну самооцінку, високу продуктивність праці, якість продукції. Він є точкою, в якій сходяться інтереси особистості та суспільства, поєднання особистих і загальних інтересів.

Завдання профорієнтації полягає в ознайомленні учнів з професіями та правилами їх вибору, вихованні спрямованості на самопізнання як основу професійного самовизначення; формування вміння зіставляти свої здібності з вимогами щодо набуття конкретної професії, складати на цій основі реальний план оволодіння професією, а також забезпечення розвитку професійно важливих якостей особистості. Компонентами профорієнтаційної роботи є професійна інформація, професійна діагностика, професійна консультація, професійний відбір, професійна адаптація [11].

Профорієнтаційна робота включає наступні етапи:

Профінформація. Ознайомлення з видами професій, їх особливостями, вимогами, які вони висувають до особистості працівника. Включають також регіональні особливості професійного світу, традиції регіону тощо.

Професійна діагностика передбачає вивчення професійно важливих рис особистості (тих, які позитивно і негативно впливають на виконання професійної діяльності).

Професійна консультація. Індивідуальна допомога особистості у кризових ситуаціях, пов'язаних із вибором професії; психологічний консалтинг.

Професійний підбір. Попередній вибір професії людиною, орієнтація на конкретний фах і діагностика психофункціональної можливості займатися професійною діяльністю.

Психологічна адаптація. Пристосування учнів до умов майбутньої професії, свідомий розвиток у професійно доцільному напрямку [15].

Загальною метою профорієнтації є створення та реалізація умов, організаційних форм та методичних засобів для самостійного й усвідомленого вибору.

Профорієнтаційна орієнтація учнів необхідна:

- для виявлення компетенцій, здібностей, інтересів, особистісних якостей і установок, а також мотивації до подальшого професійного та кар'єрного розвитку;
- для самопізнання, самовизначення, розвитку здібностей і навичок;
- для вибору успішної професійної траєкторії і найбільш відповідного типу компанії;
- для планування і побудови своєї кар'єри;
- для вирішення питань зміни профілю навчання і діяльності, отримання додаткової освіти та підвищення кваліфікації в обраному напрямку освіти;
- для сприяння у працевлаштуванні та професійному просуванні;
- для оцінки професійно важливих якостей і орієнтації їх на ті ділові позиції (посади) та галузі, де вони будуть найбільш затребувані, успішні, зможуть максимально ефективно використовувати отримані знання і розкрити свій потенціал [21].

В основу профорієнтаційної діяльності покладено такі *принципи*:

- комплексний характер профорієнтаційних послуг: організація профорієнтаційної діяльності повинна здійснюватися в соціально-економічному, психолого-педагогічному, медико-фізіологічному та професійному напрямках для забезпечення різнобічної готовності молодої людини до вибору професії;
- узгодження інтересів особи та суспільства через ринок праці;

- діяльнісний підхід до визначення професійної придатності;
- рівні можливості отримання профорієнтаційних послуг громадянами України та громадянами іноземних держав, з якими укладено відповідні угоди, незалежно від місця роботи чи навчання, віку, статі, національності, релігійних переконань;
- доступність професійної та іншої інформації стосовно можливостей вибору чи зміни професії, форм навчання та працевлаштування;
- добровільність і безкоштовність отримання профорієнтаційних послуг усіма групами населення на гарантованому державному рівні;
- конфіденційний і рекомендований характер висновків профконсультацій і профдобору, дотримання працівниками профорієнтаційних норм професійної етики;
- взаємозв'язок школи, сім'ї, виробництва і громадськості в здійсненні профорієнтаційних заходів;
- систематичність і наступність у профорієнтації [53].

Підходами до організації ефективної профорієнтаційної роботи є:

- соціально-економічний – аналіз потреб суспільства в різних професіях, з'ясування їх перспектив у трудових ресурсах. Робота за покликанням забезпечує максимальну віддачу працівника і, відповідно, дає кращий економічний ефект;
- психофізіологічний – забезпечення вибору такої професії, яка максимально відповідає психофізіологічним характеристикам людини;
- психолого-педагогічний – виховання в учнів любові до праці, формування інтересу до майбутньої професії.

Розвиток ринку праці, зростання вимог до якості підготовки фахівця визначає необхідність якісного покращення усієї системи професійної підготовки кадрів. Одним із важливих напрямів реалізації такого завдання є розвиток і вдосконалення роботи з професійної орієнтації молоді у процесі набуття нею середньої освіти. Важливою умовою ефективності профорієнтаційної роботи є проведення означеної діяльності з дітьми

дошкільного віку та учнівською молоддю. Система профорієнтаційних справ дозволить всебічно ознайомити учнів зі світом професій, усвідомити важливе значення кожної з них та необхідність правильного вибору [37].

Зазначимо, що на професійний вибір майбутньої професії молоді особистості впливають зовнішні та внутрішні чинники, які трактуються як основа, що впливає на будь-який процес, змінюючи його ступінь і характер, розкриваючи динаміку його продуктивності. Зовнішні чинники (соціальні, які не контролюються) пов'язані з впливом навколишнього середовища: судженням батьків, друзів, ровесників, бажанням досягнути зовнішнього успіху або з певними сумнівами, побоюваннями осуду тощо. Внутрішні (психологічні, які піддаються контролю) чинники, які притаманні конкретній людині, визначають особистісні здібності, нахили, звички, характер тощо [78, с. 15].

Профорієнтація є складною науково-практичною системою роботи, оволодіння якою дозволяє практичному психологу та соціальному педагогу проводити профінформаційну та профконсультаційну роботу – групові та індивідуальні консультації з проблем вибору професії. При необхідності проводити відбір учнів у профільні класи в школах з диференційованим навчанням. Проводити роботу з питань профорієнтації серед батьків та вчителів – виступати на батьківських зборах та педагогічних нарадах.

Профорієнтаційна робота з учнями – один із головних аспектів виховної роботи, спрямованої на підготовку учнів до свідомого вибору професії, визначення свого місця у суспільстві. У закладах освіти профорієнтаційну роботу з учнями покликані проводити класні керівники, вихователі, бібліотекарі, педагоги-організатори, керівники гуртків у позакласний час. Така робота організовується з урахуванням вікових та індивідуально-психологічних особливостей учнів (вихованців), їхніх нахилів, інтересів, задатків та готовності до певних видів діяльності й рівня сформованості учнівського колективу [33].

Профорієнтаційна робота має бути спрямована на розвиток мислення учнів, доброзичливості, відповідальності, самостійності, готовності до життєдіяльності в середовищі, що змінюється, підвищення самооцінки дитини, сприяння формуванню здорової самокритики.

В психологічних дослідженнях зустрічаємо інформацію про те, що близько 50% здібностей людини передається по спадковості. А інтелект дитини формується до 10-12 років, тому фахівцеві соціальної сфери потрібно знати все, що може впливати безпосередньо чи опосередковано на розвиток дитини. Психолог повинен мати інформацію про батьків дитини, про умови, в яких зростає дитина, про взаємини в сім'ї, соціальні установки, духовно-моральну атмосферу тощо [77].

Як наголошує І.Чорна, «продуктивність праці працівників, які за своїми якостями відповідають вимогам професії, в середньому на 20-40% вища, ніж у тих, хто цим вимогам не відповідає, а серед працівників, які часто змінюють місце роботи, 40% це ті, що обрали роботу не за здібностями» [77].

У зв'язку з цим, дуже важливим є проведення в старшій школі профорієнтаційної роботи із залученням до цього педагогів навчального закладу, батьків, дирекції, працівників центрів зайнятості тощо.

Головними завданнями профорієнтаційної роботи є:

- сприяння розвитку мислення учнів;
- сприяння розвитку доброзичливості;
- сприяння розвитку готовності до життєдіяльності;
- сприяння розвитку відповідальності;
- сприяння розвитку самостійності особистості;
- розвиток навичок адаптації та інтеграції в середовищі, що змінюється;
- підвищення рівня самооцінки дитини;
- сприяння розвитку самоповаги та прийняття іншої людини такою, якою вона є, її поглядів, традицій, звичок;
- виховання поваги й любові до себе та до свого оточення [71, с. 14].

Відповідальність за організацію профорієнтаційної роботи в школі несе директор, який відповідає за:

- планування та прогнозування розвитку профорієнтації, її актуальності в умовах сучасної школи;
- розробку змісту профорієнтаційної роботи з учнями;
- готовність випускників школи до свідомого професійного вибору;
- створення кабінету профорієнтації;
- вивчення професіограм;
- вивчення особистості кожного учня з метою надання допомоги у його подальшому професійному самовизначенні;
- налагодження контактів з батьками для вироблення спільного рішення щодо майбутньої долі кожної дитини [67].

Профорієнтаційну роботу у школі проводять: психолог, соціальний педагог, класний керівник, учителі-предметники.

Ефективність профорієнтаційної роботи зростає там, де є кабінети профорієнтації. У разі відсутності таких кабінетів професійна інформація накопичується в куточках профорієнтації шкільних майстерень і бібліотек навчальних закладів.

Кабінет профорієнтації у загальноосвітній школі виконує такі завдання:

- забезпечує школярів науково обґрунтованою програмою вибору життєвого шляху, конкретної професії;
- координує зусилля педагогічного колективу, учнів, батьків та громадськості у формуванні й розвитку професійних інтересів школярів;
- здійснює інформаційно-довідкові та індивідуально-психологічні профконсультації;
- розробляє сценарії та методичні рекомендації щодо проведення учнями різних класів профорієнтаційних заходів;
- інформує педагогічний колектив про надходження нової науково-методичної, довідкової літератури, діафільмів, відеокaset, кінофільмів з питань профорієнтації. Учителі, класні керівники, соціальні педагоги та

психологи виступають у ролі профконсультантів, вирішують окремі психолого-педагогічні завдання, забезпечують загальну орієнтацію школярів.

Провідним напрямом роботи, що може найуспішніше здійснюватися на базі шкільного кабінету профорієнтації, є інформація, яка пронизує всі складові професійної орієнтації, пов'язує їх в єдине ціле, виступаючи інтегруючим чинником. Таким чином, професійна інформація може виступати регулятором вибору професії школярами, дає можливість керувати ним, коригувати його і прогнозувати результати. У процесі комплексу робіт з професійної інформації вирішуються такі завдання, як: допомога учням у засвоєнні певного кола знань про професії на ринку праці та оволодіння цими професіями; про навчальні заклади, в яких можна здобути освіту; формується позитивне ставлення до актуальних на ринку праці професій та стійкі інтереси і правильно мотивовані професійні наміри щодо професій, які найбільшою мірою відповідають психологічним структурам вихованців школи. Позитивний психологічний потенціал профінформації створюється тоді, коли профінформаційна робота здійснюється не як калейдоскоп заходів, а як певна система, елементи якої мають послідовність і детермінований взаємозв'язок [70, с. 49].

З учнями, в яких сформовані професійні плани, які мають розвинуті інтереси до тієї або іншої сфери професійної діяльності, профконсультація проводиться за їх власним бажанням. Обов'язкового профконсультування потребують учні, які погано уявляють своє подальше професійне майбутнє. Профконсультаційна робота з такими учнями має поєднуватися з профінформаційною роботою з подальшим визначенням найбільш привабливої професійної сфери.

Зміст, форми і методи профінформаційних заходів виконують свої виховні функції лише за умови реалізації наступних психологічних принципів: а) спирання на пізнавальні потреби учнів, їх активізація і розвиток; б) розвиток потреби учнів на самопізнання і самооцінку; в) стимуляція розвитку пізнавальної діяльності учнів у пошуку, обробці й засвоєнні професійної

інформації. При цьому важливо, щоб профінформаційний матеріал і за змістом, і за формою відповідав можливостям його сприйняття й аналізу учнями, їхніми віковими та освітніми особливостями. Не слід перенасичувати інформацію про ту чи ту професію спеціальною термінологією, певними нюансами, для правильного розуміння яких потрібні спеціальні знання. Дотримання вказаних принципів дає змогу ввести в дію у кабінеті профорієнтації таку систему профорієнтаційної роботи з учнями, яка послідовно формує в них психологічну готовність до вибору професії. Структурно ця послідовність постає в психолого-педагогічних процесах навчально-виховної роботи на профорієнтаційних уроках, зміст яких спрямовано на формування: актуальних уявлень про значення правильного вибору професії для особистості й суспільства; знання про суб'єктивні й об'єктивні умови правильного вибору професії; знання про професійно значущі якості психологічної структури особистості; вміння проводити аналіз психологічної структури різних професій; умінь зіставляти й критично оцінювати результати своїх досліджень [4].

Кожна школа чи організація повинні мати свій організаційний навчально-методичний центр профорієнтаційної роботи, в якому був би зосереджений довідково-інформаційний матеріал, де можна було б провести бесіду, конференцію, диспут, зустріч, отримати консультацію або провести діагностику щодо професійної придатності.

В зміст роботи кабінету входить:

- ознайомлення з професіями, найбільш поширеними і мало відомими;
- виявлення і розвиток професійних інтересів, здібностей;
- формування у дітей професійних спрямувань, які б відповідали психофізіологічним особливостям та індивідуальним особистісним якостям школяра і одночасно враховували потреби суспільства в кадрах;
- організація консультацій для учнів з питань, що стосуються вибору професії, трудовлаштування та продовження освіти;

– робота з вчителями і батьками учнів (збори, лекції, зустрічі, індивідуальні консультації);

– встановлення зв'язку з трудовими колективами та громадськістю з питань профорієнтації та ін.

Матеріальне забезпечення кабінету:

1) стенди, які містять опис найбільш поширених професій, інформацію про потреби народного господарства країни, матеріали про учнів старших класів, які відображають їх навчання, позакласну громадсько-корисну працю, успіхи в певних видах діяльності;

2) папки з професіограмами;

3) бібліотека з профорієнтаційною літературою;

4) відеомагнітофон та касети з розповідями про найбільш поширені професії;

5) комп'ютер для збору банку даних інформаційного характеру та для діагностики школярів чи працівників з метою вивчення їх схильностей та здібностей; в комп'ютері повинен бути створений файл на кожного учня, який би вмщував наступну інформацію: демографічні дані, відомості про сім'ю, про зміни в інтересах та захопленнях, починаючи з VII по X клас, участь у гуртках, семінарах, факультативах, а також відомості про особливі успіхи дитини (в навчанні, участь та перемоги на олімпіадах, змаганнях тощо) та психолого-педагогічну характеристику за кожен рік навчання. Ці матеріали можуть використовуватися під час довідкової та індивідуально-психологічної консультації.

Бажано, щоб при кабінеті сформувався актив старшокласників, які б безпосередньо допомагали фахівцеві соціальної сфери та вчителям-предметникам в оформленні профорієнтаційної діяльності, у проведенні факультативних занять, присвячених проблемі вибору професії, тобто були тією ланкою, яка б єднала учнів з психологом, соціальним педагогом, вчителями, представниками підприємств чи організацій [70, с. 52-53].

Профорієнтація як важлива складова усієї навчально-виховної роботи в школі повинна проводитися усім педагогічним колективом. Вчителі-предметники повинні включати в систему опитування та під час пояснення нового матеріалу відомості професійного характеру, зокрема, вчителі розповідають, де можна застосувати знання з даного предмету, людям яких професій вони необхідні, ознайомлюють учнів з різними видами трудової діяльності.

Так, в процесі широкої загальної політехнічної та гуманітарної підготовки, протягом усіх 11 років навчання в школі, відбувається підготовка учнів до вибору професій, з урахуванням їх особистісних схильностей, здібностей та суспільних потреб.

Особливість позакласної виховної роботи полягає в добровільній участі у ній (учні обирають профіль занять за інтересами), суспільній спрямованості (зміст діяльності відповідає потребам суспільства, відображає досягнення науки, культури, мистецтва), ініціативності, самодіяльності учнів (врахування бажання дітей, їх пропозицій). Цікаво організовані виховні справи, добре спланована робота гуртків за інтересами особливо розвивають здібності дітей, їх творчу активність [64].

У Положенні про професійну орієнтацію молоді, яка навчається, визначено такі етапи профорієнтаційної роботи зі школярами різного віку:

а) початковий (пропедевтичний) етап. Метою його є ознайомлення дітей у процесі навчальної, позакласної та позашкільної роботи з найпоширенішими професіями, виховання позитивного ставлення до різних видів трудової та професійної діяльності, інтересу до пізнання своєї особистості, формування початкових загально-трудових умінь і навичок, здатності до взаємодії з іншими особами в процесі діяльності. Результатом цієї роботи має бути сформоване у молодших школярів ставлення до себе, суспільства і професійної діяльності;

б) пізнавально-пошуковий (5-7 класи) етап. Передбачає формування ціннісних орієнтацій, мотивації самопізнання, установки на власну активність

у професійному самовизначенні та оволодінні професійною діяльністю, а також систематичне ознайомлення з професіями у навчально-виховному процесі. Не менш важливими є формування умінь самооцінки, самоаналізу з метою усвідомлення власної професійної спрямованості, консультування щодо вибору профілю подальшої освіти, форм трудової підготовки. Оптимальним результатом є вибір напрямку (профілю) навчання, продовження освіти у 8-9 класах;

в) базовий (визначальний) (8-9, 10-12 класи) етап. Робота на цьому етапі полягає у вивченні наукових основ вибору професії, її класифікаційних ознак, вимог професій до людини, основних професійно важливих якостей, правил вибору професії. Старшокласники мають оволодіти методиками самопізнання, самооцінки, розвивати індивідуальні професійно важливі якості, формувати вміння зіставляти необхідні для здобуття конкретної професії вимоги з власними можливостями та кон'юктурою ринку праці. Завданням школи є створення умов для випробування можливостей учнів у різних видах трудової діяльності (консультації щодо вибору професії та навчального закладу, професійний відбір). Про досягнення очікуваних результатів свідчать сформованість особистісно значущого сенсу вибору професії, певної професійної спрямованості, професійне самовизначення учнів, їх готовність до зміни професійної спрямованості, переорієнтації на суміжні професії, на інші види діяльності відповідно до своїх індивідуальних особливостей та результатів профвідбору [48].

Враховуючи психологічні та вікові особливості учнів, профорієнтаційну роботу з учнями у позакласний час потрібно організовувати поетапно. Розглянемо детальніше дані етапи:

Перший етап – знайомство зі світом професій (1 – 4 класи). На даному етапі передбачається ознайомлення з окремими професіями, формування поваги до трудівників, позитивного ставлення до різних видів трудової діяльності, інтересу до пізнання своєї особистості (самопізнання); початкових загально-трудоих умінь і навичок, здатності до взаємодії з іншими людьми в

процесі діяльності; створення умов для розвитку здібностей молодших школярів; виховання загальної культури праці шляхом залучення до посильних видів діяльності.

Працьовитість, пошана до людей праці всіх професій і спеціальностей, усвідомлення необхідності трудитися, уміння планувати і контролювати свою роботу, правильно організувати робоче місце, акуратність і точність в роботі, посидючість, наполегливість, уміння вибрати найбільш раціональний спосіб виконання завдання, економія матеріалів і часу – всі ці якості потрібно формувати починаючи вже з першого класу. Дітей необхідно поступово вводити у величезний світ професій, учити їх орієнтуватися в ньому. Завдання педагога – якомога раніше виявити інтереси школярів і розвинути їх відповідно до потреб суспільства, створюючи умови для всебічного гармонійного розвитку особи. Професійна просвіта учнів 1-4 класів полягає в необхідності дати їм початкові відомості про важливість будь-якої праці для життя суспільства. Учні ще не готові сприймати інформацію про умови праці, але вони можуть усвідомити, яку користь приносить людям та чи інша професія [41].

Другий етап – знайомство з професіями свого регіону (5-7 класи), основне завдання якого – враховувати специфічні, характерні саме для даного економічного регіону потреб у кадрах, а також задоволення цих потреб. Діти повинні знати, де і які знання вони зможуть застосувати у своєму регіоні, щоб не лише задовольняти потреби регіону у спеціальностях, але й сприяти його розвитку у тих галузях, які ще мало розвинені. Означений етап передбачає формування ціннісних орієнтацій, мотивації самопізнання, установки на власну активність у професійному самовизначенні та оволодінні професійною діяльністю, а також систематичне ознайомлення з професіями. Не менш важливими є формування умінь самооцінки, самоаналізу з метою усвідомлення власної професійної спрямованості, консультування щодо вибору профілю подальшої освіти, форм трудової підготовки [41].

В основній школі професійна просвіта школярів повинна спрямовуватись на ознайомлення учнів з існуючою типологією професій та відомостями про найбільш поширені професії кожного типу, класу, відділу і групи. Важливе місце у профорієнтаційній роботі з учнями 5-7 класів повинні зайняти питання про умови правильного вибору професії та фактори, які на нього впливають.

На цьому віковому етапі основними завданнями профорієнтації є виховання працелюбності, стимулювання до свідомого вибору праці, розвитку творчих здібностей учнів, ознайомлення з різними видами професійної діяльності, умовами праці, об'ємом спеціальних і загальних знань, умінь і навичок, якими повинен оволодіти спеціаліст даної професії, гігієнічною характеристикою, психофізіологічними вимогами професії до людини, системою підготовки та підвищення кваліфікації кадрів із даної спеціальності.

У підлітків часто змінюється інтерес до професії. Іноді це відбувається в результаті впливу зовнішніх факторів, наприклад, коли учні отримують неправильне уявлення про зміст праці або недостатньо об'єктивно оцінюють свої можливості, ігноруючи психофізіологічні особливості і переоцінюють їх. Чимало учнів узагалі не цікавляться майбутньою професією. Ці аспекти необхідно враховувати у процесі організації профорієнтаційної роботи в основній школі.

Третій етап – формування стійких професійних інтересів (8-9 класи), надання допомоги у виборі навчання після закінчення середньої школи II ступеня (9 класів), зокрема, чи продовжувати навчання в профтехучилищі або в будь-якому іншому середньому спеціальному навчальному закладі, чи в 10-12 класах середньої загально-технічної школи і правильно вибрати профіль навчання в старших класах [67].

Базовий етап (8-9, 10-12 класи). Організація роботи на цьому етапі полягає у вивченні наукових основ вибору професії, її класифікаційних ознак, вимог професій до людини, основних професійно важливих якостей, правил вибору професії. Старшокласники мають оволодіти методиками самопізнання,

самооцінки, розвивати індивідуальні професійно важливі якості, формувати вміння зіставляти необхідні для здобуття конкретної професії вимоги з власними можливостями та кон'юнктурою ринку праці. Завданням школи є створення умов для випробування можливостей учнів у різних видах трудової діяльності (консультації щодо вибору професії та навчального закладу, професійний відбір). Про досягнення очікуваних результатів свідчать сформованість особистісно значущого сенсу вибору професії, певної професійної спрямованості, професійне самовизначення учнів, їх готовність до зміни професійної спрямованості, переорієнтації на суміжні професії, на інші види діяльності відповідно до своїх індивідуальних особливостей та результатів профвідбору [41].

Четвертий етап – вибір профілю навчання та вивчення предметів вибором, допоможуть з'ясувати, наскільки правильним був вибір учнів, чи професійно важливі якості та стан здоров'я учня відповідають вимогам тієї професійної діяльності, яку вони планують обрати. Основне завдання – надання допомоги учням в самооцінці своїх психофізіологічних якостей, здібностей і інтересів з метою остаточного самовизначення у професійному виборі. Учні старших класів потребують розширення, поглиблення та систематизації знань про професії. У зв'язку з цим основними напрямками профорієнтаційної роботи з учнями є: професійне виховання (формування та розвиток в учнів стійких професійних інтересів до тієї чи іншої професії), професійна діагностика (вивчення характерних особливостей людини) та професійна консультація (надання індивідуально-психологічної та медичної консультації) [41].

Особливе значення для визначення змісту профорієнтаційної роботи має рівень професійної спрямованості учнів старшої школи. Розрізняють високий, середній та низький рівні:

Високий – загальні та професійні інтереси носять широкий, змістовний та стійкий характер; вироблена система значимих ціннісних орієнтацій, для

яких характерне глибоке розуміння значення професії як для окремої особистості так і для всього суспільства;

Середній – загальні та професійні інтереси мають стійкий характер, але не завжди поєднуються з інтересами до майбутньої професійної діяльності; інші інтереси обмежені; ціннісні орієнтації виражаються позитивним ставленням до виконання професійного обов'язку;

Низький рівень – загальні та професійні інтереси чітко не виражені; відсутнє поєднання з інтересом до майбутньої професійної діяльності [73].

Ефективність організації профорієнтаційної діяльності полягає у використанні педагогом активних форм та методів роботи. Залежно від мети, завдань та змісту їх поділяють на: інформаційно-просвітницькі, у ході яких вихованцям розповідається про канали працевлаштування, умови прийому на роботу і навчання, надається інформація про світ професій та вимоги, які ставляться до людини; діагностичні, які спрямовані на вивчення особистості учня, його інтересів, нахилів, здібностей з метою виявлення їх відповідності обраній професії. Серед таких *форм профорієнтаційної роботи* виокремлюють: ситуаційно-рольову гру, сюжетно-рольову гру, гру-драматизацію, інсценування, гру-бесіду, гру-експрес, гру-мандрівку, вікторину, відгадування загадок, ребусів, кросвордів, екскурсію на підприємства, віртуальну екскурсію, бесіду, розповідь, годину спілкування, калейдоскоп, усний журнал, уявну подорож, творчий конкурс, моделювання життєвих ситуацій, виставку творчих робіт, школу професійної майстерності, презентацію професій, перегляд мультфільмів, кінофільмів, документальних фільмів, відеороликів, станційну форму роботи, гру з літерами та словами, ігрову програму, місто веселих майстрів, прес-шоу, теле-ревію, свято (професійне свято), зустріч із людьми різних професій, ярмарку професій, клуб веселих та кмітливих, акцію, театральну виставу, майстер-клас, анкетування, тестування, мульти/моно проєкти, конверт дружніх питань, твір-роздум, тренінг, калейдоскоп професій, професійну вітальню, колаж, диспут, брифінг, моделювання розвивально-виховних ситуацій, брейн-ринг,

складання індивідуальних програм саморозвитку, агітбригаду, тематичний діалог, інтернет-подорож, інтернет-форум тощо [3].

Таким чином, важливими формами профорієнтаційної роботи з школярами є:

1. *Професійно інформаційна, агітаційна та професійно пропагандистська діяльність* педагогів у процесі викладання своїх дисциплін. Головною функцією профінформації виступає не профпропаганда і профагітація, а розвиток особистості, її «дозрівання» до самостійної та свідомої реалізації професійного вибору. Щоб уникнути помилок у профінформаційній роботі, слід дотримуватися низки вимог, що ставляться до професійної інформації, а саме: інформація повинна бути всебічною, достовірною й об'єктивною.

2. *Професійно інформаційний урок*, основне завдання якого полягає в активізації інтересів школярів до усвідомленого вибору професії.

Тематичний зміст виховної діяльності: 10-11 класи: «Сучасні мрії молодих», «Із ста доріг – одна моя», «Як обрати «свою» професію – таємниця майстерності», «Сьогодні старшокласник – завтра студент», «Від мрії до професії», «Освіта – шлях до майбутньої професії», «Сузір'я робітничих професій», «Здібності людини і професії», «Мій вибір – життєвий успіх», «Успішний вибір», «Корпоративні традиції. Вміння працювати в команді», «Трудова дисципліна та трудова етика», «Формула успіху. Вміння розставляти пріоритети», «Резюме. Співбесіда з працевлаштування», «Як бути затребуваним у своїй професії», «Риси та якості майбутнього фахівця», «Професії нашого часу», «Чи готовий я до вибору професії?» тощо.

3. *Професіографічна екскурсія* надає можливість наочно спостерігати за умовами праці, виробничим процесом, основними професійними діями та операціями технологічного процесу в ході виконання спеціалістом виробничих завдань, здобувати інформацію безпосередньо в конкретних умовах професійної діяльності фахівців різного профілю.

4. *Професіографічне дослідження* – є ефективною розвивально-орієнтованою передумовою формування у школярів здатності щодо аналізу професій різного профілю. Професіографічне дослідження включає збір даних про зміст та умови праці, технічні засоби, суттєві ознаки професійної діяльності, якості особистості притаманні фахівцям даної галузі виробництва, індивідуально-психологічні особливості особистості, що визначають не лише успішне оволодіння даною професією, але й сприяють досягненню певних результатів у процесі діяльності, вимоги до стану здоров'я, фізичного розвитку фахівця тощо.

Поряд з основними формами профінформаційної роботи використовуються її додаткові форми такі, як: тематичні доповіді, диспути, творчі роботи учнів (реферати, щоденники, виставки, інформаційні бюлетені та оповідання), конкурси на краще знання світу професій та їх психологічної структури, самостійна пошукова дослідницька діяльність учнів тощо [65].

Розрізняють основні, додаткові і спеціальні методи вивчення професій. Основними методами у професіографії є методи опитування, спостереження, експерименту, самоспостереження, що доповнюються аналізом документації, аналізом критичних ситуацій, результатів праці. До числа додаткових професіографічних і психологічних методів відносяться фізичне й математичне моделювання, фізіологічні методи та деякі інші. До спеціальних методів відносяться апаратурні психодіагностичні методики об'єктивної реєстрації даних, що створені іншими службами, незалежно від програм професіографічного вивчення професій [38].

Загалом, *основними групами* профорієнтаційних *методів* є: інформаційно-довідкові (професіограми, довідкова література, професійна реклама й агітація, екскурсії, зустрічі школярів зі спеціалістами, пізнавальні і просвітницькі лекції про шляхи розв'язання проблем самовизначення, профорієнтаційні уроки, навчальні фільми, засоби масової інформації, «ярмарки професій»), діагностичні (закриті та відкриті бесіди-інтерв'ю, опитувальники професійної мотивації і здібностей, «особистісні»

опитувальники, проєктивні особистісні тести, спостереження, «професійні проби» тощо), методи морально-емоційної підтримки (тренінги спілкування, методи індивідуальної і групової психотерапії, публічні виступи, активізуючі методи х елементами психотренінгу), а також методи прийняття рішення і побудови перспектив професійного розвитку [15].

Значна робота зі старшокласниками проводиться фахівцями центрів зайнятості. Вони ознайомлюють майбутніх випускників із переліком вакантних професій, діагностують професійні нахили кожного з них, дають компетентні рекомендації.

2.2. Професійна орієнтація в державній службі зайнятості

Досліджуючи питання професійної орієнтації, потрібно звернути увагу на те, що вибір професії не відбувається в один момент. Вибір професії – це тривалий процес, що охоплює період від дитинства до юнацтва та ранньої дорослості. Шкільна молодь, яка готується до вступу в самостійне життя, потребує підтримки та кваліфікованої допомоги у вирішенні проблем, пов'язаних з вибором майбутньої професії та визначенням шляхів набуття професійної освіти. Представники навчальних закладів різного рівня потребують порад та консультацій щодо організації профорієнтаційної роботи з учнівською молоддю у контексті реалій ринку праці. У профорієнтаційних послугах відчувають потребу і представники підприємств, установ, організацій різних форм власності (підбір, відбір працівників на вільні робочі місця та вакантні посади). Кожен керівник знає, що підбір персоналу є одним із найважливіших елементів управління підприємством, адже це довготривала інвестиція, яка може принести великі прибутки або спричинити значні втрати [35].

Поряд із цим, сучасна система освіти недостатньо адаптована до потреб ринку праці як у кількісному, так і якісному відношеннях. Професійна

підготовка здійснюється з орієнтацією не на потреби економіки, а на ажіотажний попит на певні спеціальності, а це призводить до того, що найбільш активна та освічена частина молоді після закінчення навчального закладу є безробітною або вимушена їхати у пошуках роботи за межі країни.

Така ситуація на українському ринку праці зумовлена рядом чинників, серед яких – втрата цілісності системи професійної орієнтації населення, розрив зв'язків між школою, навчальними закладами професійної освіти та роботодавцями [14].

Основним суб'єктом здійснення профорієнтаційної роботи зі шкільною молоддю виступає Державна служба зайнятості, яка володіє достатніми кадровими, інформаційними, технічними та матеріальними ресурсами для здійснення такої роботи.

Професійна орієнтація у Державній службі зайнятості та її територіальних органах здійснюється у рамках реалізації державної політики зайнятості населення відповідно до Закону України «Про зайнятість населення» [18] та спрямована на:

- створення умов для реалізації конституційних прав громадян на вільний розвиток особистості, на працю, вільний вибір професії та роду трудової діяльності;
- задоволення потреб всіх соціальних груп та вікових категорій населення в отриманні доступних профорієнтаційних послуг належної якості;
- підвищення рівня зайнятості населення і якості трудового потенціалу держави.

Завдання профорієнтаційної роботи у Державній службі зайнятості:

- забезпечення умов для оптимізації професійного самовизначення особи, вибору або зміни нею виду трудової діяльності, професії, кваліфікації, роботи та/або напряму подальшого навчання;
- сприяння досягненню балансу між професійними якостями, уподобаннями та індивідуальними особливостями людини і потребами ринку праці у працівниках відповідних професій і кваліфікацій;

– сприяння підвищенню соціальної та професійної мобільності особи, мотивації до легальної зайнятості в Україні, реалізації індивідуального потенціалу особистості;

– формування конструктивної поведінки особи на ринку праці [57].

Профорієнтаційні послуги надаються усім соціальним групам та віковим категоріям осіб, які звернулися до центрів зайнятості, а також групам осіб, які потребують професійної орієнтації, за письмовим зверненням їх представників до центрального та/або територіальних органів. Звернувшись до центрів зайнятості громадяни мають можливість отримати профінформаційні та профконсультаційні послуги, взяти участь у професійному відборі на замовлення роботодавця.

Участь у групових консультаціях, семінарах та тренінгах надає можливість особам ознайомитися зі станом ринку праці, особливостями працевлаштування, законодавством про зайнятість, змістом професій, шляхами й можливостями професійного навчання, відкриття власної справи, оволодіти методами пошуку роботи, підготовки та проведення співбесід з роботодавцями тощо.

З метою допомоги особі у виборі нової професії та профілю професійного навчання проводяться індивідуальні профконсультації. За згодою або вимогою клієнта проводиться профконсультація із застосуванням психодіагностичного тестування з метою визначення професійноважливих якостей та допомоги у виборі професії, напрямів профнавчання [57].

Одним із напрямів роботи служби зайнятості з роботодавцями є послуги з організації та проведення професійного відбору необхідних працівників відповідно до особливостей певного виробництва, вимог робочого місця. Проведення професійного відбору обумовлене необхідністю отримання прогностичної оцінки відповідності наявних професійних і індивідуальних особливостей людини вимогам певної професійної діяльності або профнавчання.

При діагностуванні визначаються наступні професійно-важливі якості людини: швидкість реакції, особливості уваги, стабільність емоційних процесів, сила та витривалість нервової системи, а також ділові якості, що визначаються роботодавцем.

Для допомоги роботодавцям у підборі кваліфікованих кадрів служба зайнятості також організує проведення персональних зустрічей з претендентами на вакантні посади.

Якщо роботодавцю необхідно у короткий термін підібрати кадри, центри зайнятості організують та проведуть міні-ярмарки вакансій, презентації професій та навчальних закладів, де роботодавець має можливість особисто підібрати працівників на вакантні посади [55].

Професійна орієнтація осіб, які звернулися до державної служби зайнятості, здійснюється шляхом: 1) професійного інформування, 2) професійного консультування 3) професійного відбору.

Розглянемо детальніше кожне значення.

Професійне інформування. Будь-який громадянин, який відвідав центр зайнятості, може отримати інформацію про сучасний світ професій, їх зміст та вимоги до працівника, стан та перспективи розвитку ринку праці, підприємства та актуальні вакансії, послуги служби зайнятості щодо сприяння працевлаштуванню. Профінформування забезпечується шляхом вільного доступу громадян до джерел інформації, надання індивідуальних інформаційних консультацій, залучення до участі у інформаційних заходах центру зайнятості.

Професійне консультування. Здійснюється з метою допомоги у виборі або зміні професії, виду діяльності з урахуванням індивідуально-психологічних характеристик, професійних інтересів, нахилів, стану здоров'я, особливостей життєвих ситуацій та потреби ринку праці.

Індивідуальна професійна консультація проводиться для осіб, які не мають професії, або для осіб які бажають змінити професію. За згодою особи

послуги з профконсультування можуть супроводжуватися психодіагностичним тестуванням.

Також, профконсультування передбачає проведення центрами зайнятості заходів щодо оволодіння громадянами навичками пошуку вакансій, складання резюме (відео-резюме), проведення співбесід з роботодавцем тощо.

Отримати послуги з професійного консультування можна за рекомендаціями фахівців центру зайнятості або за власним бажанням.

Професійний відбір. Проводиться:

- для відбору безробітних на профнавчання під замовлення роботодавця;
- для відбору претендентів на вакантні посади на замовлення роботодавця.

Послуги з професійного відбору супроводжуються психодіагностичним тестуванням.

Особи мають можливість взяти участь в професійному відборі за рекомендаціями фахівців центру зайнятості та за власним бажанням [12].

Відповідно до Єдиної технології надання соціальних послуг населенню здійснюється профорієнтаційна робота і Уманським міським центром зайнятості. Школярам надається інформація про професії та спеціальності, що актуальні на ринку праці, проводиться психологічне тестування учнів, формується у підростаючого покоління почуття впевненості у власних силах.

Фахівці центрів зайнятості за допомогою спеціалізованих тестів та індивідуальної консультації допомагають з'ясувати професійні схильності та здібності особи, коло інтересів, життєві цілі та орієнтири. На семінарах та тренінгах вчать шукати вакансії з різних інформаційних джерел, писати гарне резюме, готуватися до співбесіди з потенційним роботодавцем, і таким чином, прискорювати пошуки достойної роботи.

Індивідуальна співбесіда з фахівцем допоможе розібратися з труднощами, які заважають знайти нову роботу у найкоротший термін. Разом з особою фахівець визначить послідовність кроків для подолання цих

труднощів, допоможе визначитися з найбільш підходящою професією і роботою.

Для старших школярів центри зайнятості проводять цікаві профорієнтаційні уроки та екскурсії на підприємства міста (району). Діти мають змогу пройти поглиблене тестування з метою вибору майбутньої професії та навчального закладу для її отримання. Кваліфіковані фахівці проводять консультацію з ними та їх батьками, формують рекомендації щодо побудови професійної кар'єри [75].

У державному класифікаторі професій України [25] від 01.11.2010 р. представлено вісім кваліфікаційних рівнів, які визначаються освітнім рівнем та спеціалізацією. Необхідний рівень освіти досягається завдяки реалізації освітніх, освітньо-професійних та освітньо-наукових програм підготовки і має відповідати складності професійних завдань та обов'язків. До ієрархії кваліфікаційних рівнів професії увійшли (у порядку спадання):

- законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі);
- професіонали;
- фахівці;
- технічні службовці;
- працівники сфери торгівлі та послуг;
- кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства;
- кваліфіковані робітники з інструментом;
- робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин;
- найпростіші професії.

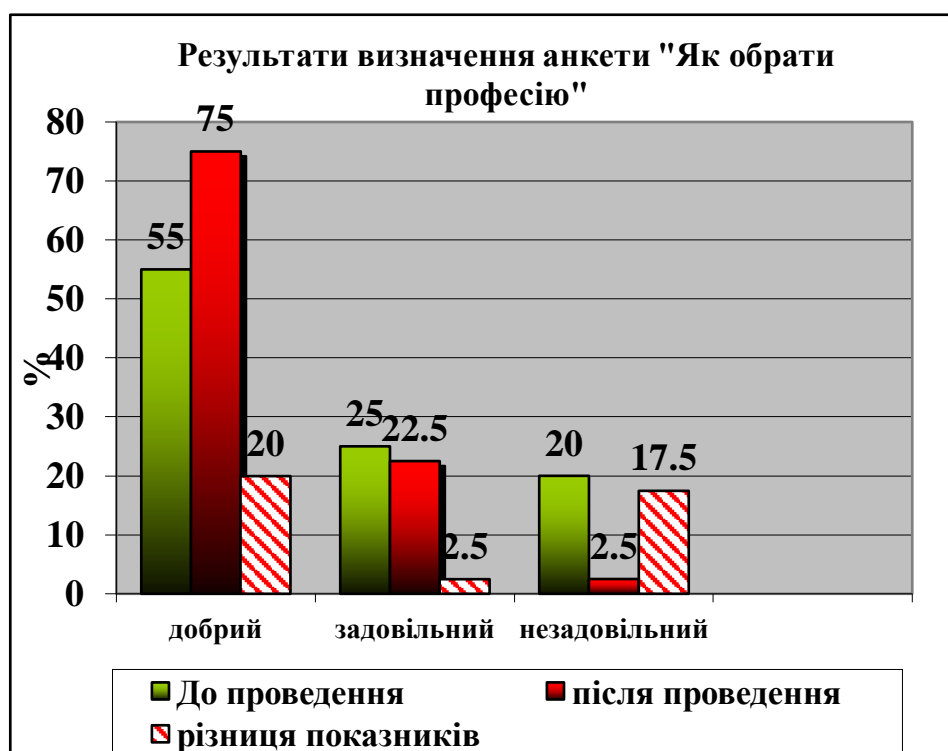
Використання класифікації професій в профорієнтаційній роботі допомагає ефективніше враховувати професійну спрямованість особистості при виборі чи зміні професії та перенавчанні, ефективніше будувати профінформаційну, профконсультаційну роботу і профвідбір, по-новому

підходити до проблеми самореалізації й творчості людини в професійній діяльності.

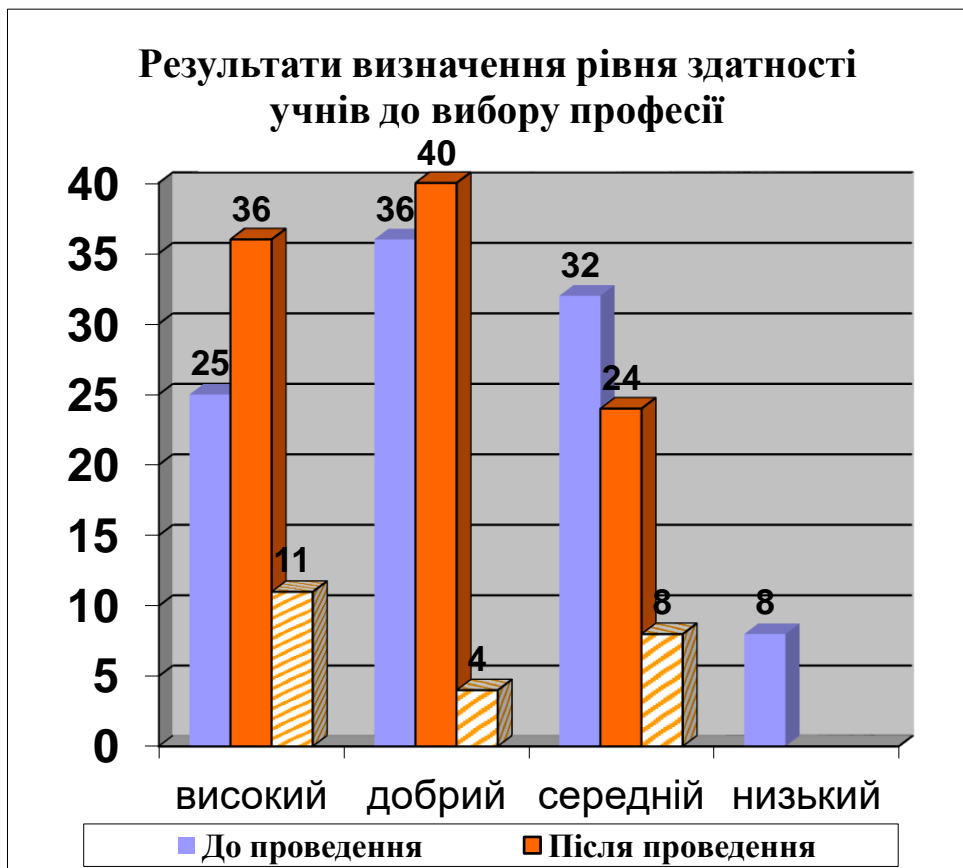
Дослідження проводилось на базі Уманського міського центру зайнятості з учнями 9-11 класів міста Умань.

Серед учнів старших класів було проведено ряд методик для дослідження особистісної здатності учнів вибору професії. Так, їм було запропоновано пройти анкету «Що мені подобається» (Додаток А). Анкета містила 150 запитань і була спрямована на дослідження інтересів і прагнень особистості як складових потенційного чи актуального покликання. Результати дослідження (Діаграма 1) показали значну різницю між показниками до проведення (55%) і після проведення (75%) даної анкети.

Діаграма 1

Діаграма 2

Після цього фахівцями було проведено з учнями психологічне обстеження на професійну спрямованість випускників (Додаток В).

Проведення рис опитування (Діаграма 2) дало можливість з'ясувати професійні наміри учня, важливі для нього професійні цінності, значення психологічної структури обраної професії та своєї особистості. Були виявлені школярі, які ще не мають професійних намірів, а також ті, у кого наміри не відповідають індивідуальним здібностям.

Зміст професійних цінностей учня визначається з відповіді на десяте питання, ступінь усвідомленості намірів школярів за відповідями на питання 11-14. Учні з чіткими й реалістичними професійними намірами, як правило, уміють виділяти основні професійні вимоги та співвідносити їх зі своїми можливостями.

На вибір професійного майбутнього молоді впливають такі обставини:

1. Вплив старших членів сім'ї (або авторитетних осіб, які їх замінюють, слідування сімейним традиціям).

2. Роль однолітків, вплив референтної групи.

3. Важливість характеристики, думок (щодо цього учня) вчителів, класного керівника, шкільного психолога, соціального педагога та ін.

4. Вплив кумирів (спортмена, політика, артиста тощо) на вибір професії.

5. Особисті професійні плани учня (у цьому разі маються на увазі сформовані уявлення про етапи освоєння професії).

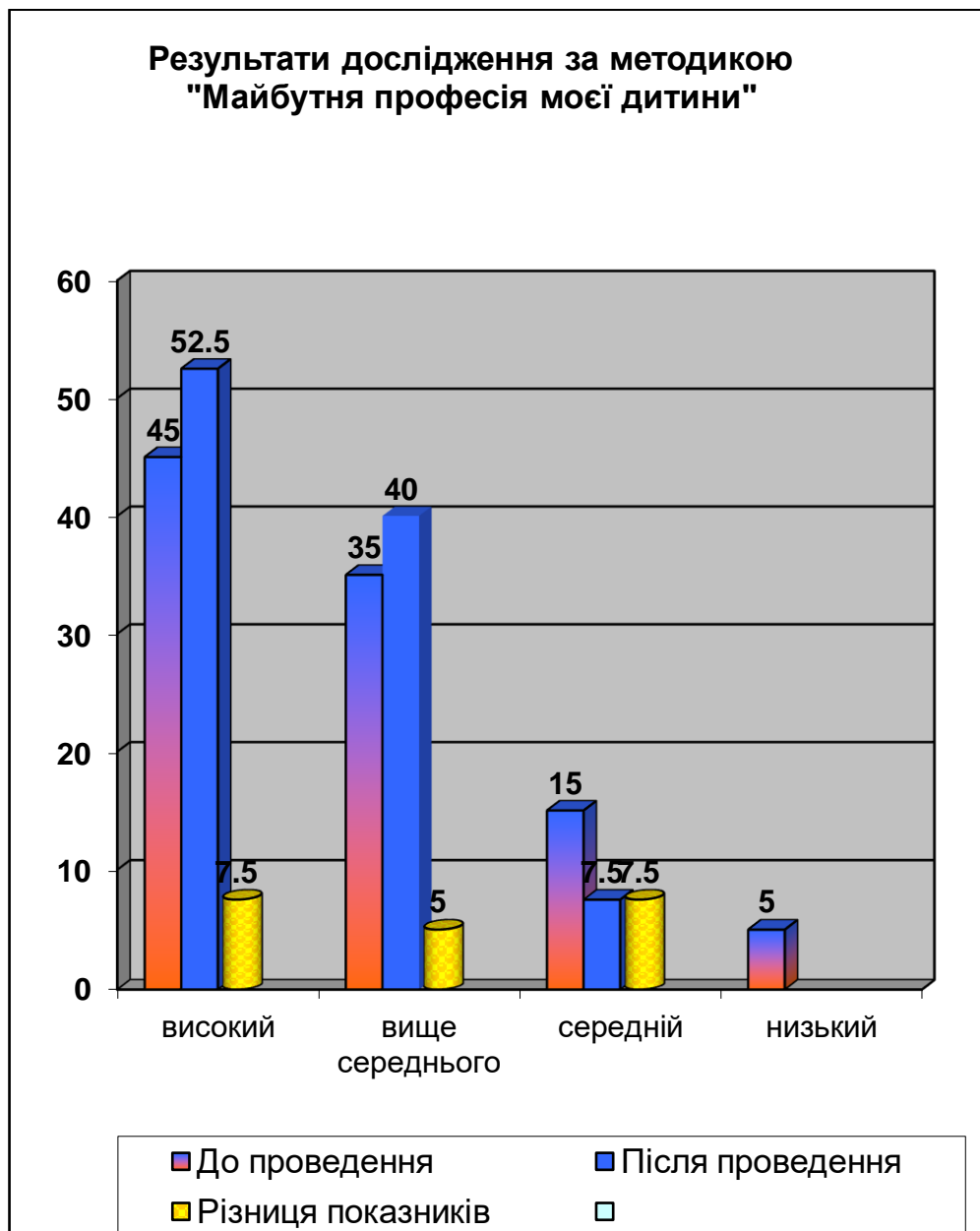
6. Здібності, вподобання, які виявляються не лише у процесі навчання, а й в найрізноманітніших видах діяльності на які витрачається більша частина вільного часу.

7. Достовірна поінформованість про професію, котру обирає особистість (щоб відомості не виявилися спотвореними, неповними, односторонніми тощо) [78, с. 37].

Також фахівцями соціальної сфери була проведена робота з батьками випускників.

Для роботи з учнем, профорієнтатору необхідно знати, що думають про дітей їх батьки. Суттєву допомогу в пізнанні ділових, характерологічних та моральних якостей, інтересів, схильностей школярів може дати анкета-характеристика, яку було запропоновано заповнити батькам (Додаток Г). У ній фіксується позиція батьків щодо спрямування діяльності дитини та способу отримання нею майбутньої професії (Діаграма 3).

Діаграма 3

Після цього батькам було запропоновано «Пам'ятку для батьків» (Додаток Д), в якій наголошується на ролі батьків у професійному визначенні власної дитини.

Практика показала, що батьки зазвичай беруть активну участь у визначенні життєвих і професійних планів своїх дітей. Разом з тим питання вибору професії та визначення шляхів здобуття відповідної освіти представляють важке завдання як для самих дітей і підлітків, так і для їх батьків. Не завжди батьки знають і об'єктивно оцінюють інтереси та здібності дітей. Бажання батьків і професійні наміри дітей і підлітків у багатьох

випадках не співпадають. Все це викликає необхідність організації спеціальної роботи з батьками, спрямованої на надання допомоги сім'ї в підготовці дітей до трудової діяльності та вибору професії. При проведенні профорієнтаційної роботи постає питання про престиж професій серед самих батьків, який часто набуває першорядного значення.

Завдання батьків в профорієнтаційній роботі:

1. Ознайомити підлітків з різноманітними професіями, розкриваючи їх особливості на яскравих прикладах з життя та популярної літератури.

2. Створювати в сім'ї умови для розвитку різносторонніх інтересів дітей у сфері розумової, фізичної та суспільно корисної праці, залучаючи молодь до різноманітних видів трудової діяльності.

3. Орієнтувати дітей на вибір професій, затребуваних на сучасному ринку праці.

4. Враховувати особисті схильності, бажання й інтереси підлітків, тактовно радячи їм вибрати справу до душі, залучати дітей суспільно-корисної праці; вести консультаційну роботу з учнями [31, с. 84–86].

Тематика профорієнтаційних заходів, які Уманська служба зайнятості проводить у школах, різноманітна. Зокрема, зі школярами обговорюються такі теми: «Вибір професії – друге народження людини», «Куди піти вчитися?», «Через професію – до успіху», «Крокуємо разом до вершин професіоналізму», «Знайдеш себе – знайдеш майбутнє», «100 професій, 100 доріг, твоя одна, тож, обери її із них» і т. ін. До участі в тематичних зустрічах та семінарах запрошуються роботодавці, представники підприємств міста та району, кадрових служб, навчальних закладів, молодіжних громадських організацій. Мета таких заходів – це популяризація професій, у яких мають потребу працедавці, а також ознайомлення учнів з широким спектром адресних соціальних послуг служби зайнятості.

Одним із елементів профорієнтаційної роботи є проведення профдіагностичного обстеження учнів шкіл за допомогою бланкових чи комп'ютерних тестів та опитувальників. Профконсультанти використовують

цей інструментарій для того, щоб допомогти учням зорієнтуватися у їх інтелектуальних та характерологічних особливостях, психофізіологічних властивостях, у типах професій тощо [65].

Для забезпечення якісного профвідбору за професіями «водій», «електрогазозварник», «оператор котельні» може слугувати психодіагностична комп'ютерна програма «Шкали приладів». Вона призначена для вивчення зорового сприйняття інформації приладів і здатності до швидкої і точної їх оцінки.

Невід'ємною складовою профорієнтаційної роботи зі школярами є організація працівниками служби зайнятості акцій «Випускник», уроків реального трудового життя, а також професіографічних екскурсій на місцеві підприємства.

Поряд із традиційними, активно започатковуються і розвиваються інноваційні форми та методи профорієнтаційної роботи.

Зупинимося на них детальніше.

Марафон актуальних професій проводиться для широкого кола учасників: безробітної молоді, соціальних партнерів, учнів шкіл та їхніх батьків. Мета заходу – відновити престиж робітничих професій, сформувані у громадськості позитивне ставлення до здобуття тих ремесел, які актуальні на місцевому ринку праці, а ще – сприяти поверненню молоді після отримання професійної освіти на роботу за місцем постійного проживання батьків. Упродовж двох тижнів, саме стільки, зазвичай, триває марафон, одночасно у всіх міськ(рай)центрах зайнятості відбуваються Дні актуальних професій, презентуються затребувані на ринку праці спеціальності й навчальні заклади, де їх можна здобути, організовуються професіографічні екскурсії на підприємства, зустрічі з представниками різних професій та працедавцями.

День професійного самовизначення – масовий профорієнтаційний захід для школярів, котрі стоять на порозі вибору майбутнього фаху і за допомогою правильної профорієнтаційної підказки зможуть не тільки якнайкраще розкрити свої здібності, але й предметно вирішити актуальну

проблему дефіциту кадрів. Профорієнтаційний захід, гасло якого – «Робітнича професія – стабільність сьогодні, впевненість завтра, успішність завжди», має на меті акцентувати увагу учасників на перевагах здобуття робітничих професій. День професійного самовизначення складається з низки заходів: презентацій навчальних закладів, фірм і компаній, індивідуальних консультацій, співбесід з представниками освітніх установ і підприємств тощо.

Платформа профорієнтації та розвитку кар'єри – «Моя професія: консультаційна мережа». Мета платформи профорієнтації та розвитку кар'єри: надання послуг з профорієнтації у дистанційному режимі.

Зареєстрованому користувачу надається можливість безкоштовно пройти профдіагностичне тестування в он-лайн форматі без відвідування центру зайнятості, якщо існує потреба у:

- виборі (зміні) професії;
- виборі майбутнього напрямку професійного навчання;
- саморозвитку;
- визначенні схильностей до підприємницької діяльності

Мобільний центр профорієнтації. Ця інновація створена на базі транспортного засобу й оснащена спеціальним обладнанням. Пересувний мобільний центр профорієнтації дозволяє активізувати виїзне обслуговування молоді у сільській місцевості, провадити профорієнтаційну роботу у найбільш відділених місцях навчання та проживання, охопити профорієнтаційними заходами максимальну чисельність учнів та надавати дієву допомогу молоді у професійному самовизначенні [75].

Поряд з цим, постійно здійснюється інформаційно-роз'яснювальна робота щодо підвищення мотивації молоді до вибору актуальних на ринку праці професій. Цьому сприяють Інтернет-посібники, де можна знайти необхідну інформацію про світ професій, пройти експрес-діагностику щодо виявлення власних здібностей та професійних нахилів, ознайомитися з довідником навчальних закладів України, на базі яких можна здобути бажаний

фах, переглянути відеоролики про професії, що подобаються, а також дізнатися багато іншої інформації.

Отже, підсумовуючи вищесказане, слід наголосити на необхідності запровадження комплексного підходу до професійної орієнтації шкільної молоді, який має охоплювати усіх зацікавлених учасників цього процесу: самих учнів, батьків, працівників освіти, працівників служби зайнятості, які володіють актуальною інформацією про стан, потреби та перспективи ринку праці; роботодавців, які зацікавлені у якісному поповненні кадрового складу підприємств, установ чи організацій.

Висновки до другого розділу

Професійна орієнтація учнівської молоді є важливим напрямом діяльності багатьох соціальних інституцій сучасності: від загальноосвітньої школи до базових центрів зайнятості. Сутність цієї діяльності полягає в оптимізації процесу професійного самовизначення особистості за допомогою використання різноманітних форм, методів та засобів впливу. Важливою умовою ефективності профорієнтаційної діяльності виступає обов'язкове врахування унікальності кожної особистості, що проявляється у мотивах, цінностях, інтересах, здібностях тощо, з урахуванням потреб сучасного ринку праці.

Профорієнтаційна робота повинна стати загальношкільним завданням і організовуватися на усіх ступенях навчання, створюючи реальні умови для професійного самовизначення учнів. Проте, на жаль, і донині система професійної орієнтації в Україні залишається не розгорнутою.

Якісна профорієнтаційна робота завжди являє собою певну систему дій, спрямованих на досягнення збалансованості між особистісними характеристиками людини та потребами конкретного ринку праці. Згідно з основними положеннями Концепції державної системи професійної орієнтації населення (постанова КМУ від 17 вересня 2008 року, №842, із змінами від

12.03.2020 р.), професійна орієнтація являє собою науково обґрунтовану систему взаємопов'язаних економічних, соціальних, медичних, психологічних і педагогічних заходів, спрямованих на активізацію процесу професійного самовизначення та реалізації здатності до праці особи, виявлення її здібностей, інтересів, можливостей та інших чинників, що впливають на вибір професії або на зміну виду трудової діяльності. До основних елементів системи професійної орієнтації включають: професійну просвіту (інформацію); професійну консультацію; професійний відбір; професійну діагностику; професійну адаптацію; професійну активізацію; професійне виховання.

ВИСНОВКИ

1. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури охарактеризовано готовність учнів до свідомого вибору професії.

Вибір професії – одне з найважливіших стратегічних рішень у житті людини і складна комплексна проблема.

Готовність до вибору професії – це складне структурне утворення взаємопов'язаних і поєднаних переконаннями морально-вольових якостей особистості, способів поведінки, знань про професії, практичні вміння і навички, сформовані у відповідності з вимогами суспільства й можливостями навчально-виховного процесу в школі.

Виділяють моральну, психологічну та практичну готовність до свідомого вибору професії.

Готовність до вибору професії включає в себе наступні компоненти:

– мотиваційний (позитивне ставлення до професії, інтерес до неї та інші достатньо стійкі професійні мотиви);

– орієнтаційний (знання і уявлення про особливості та умови професійної діяльності, її вимоги до особистості);

– операційний (володіння способами та прийомами професійної діяльності, необхідними знаннями, навичками, уміннями, процесами аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення та ін.);

– вольовий (самоконтроль, уміння управляти діями з яких складається виконання трудових обов'язків);

– оціночний (самооцінка своєї професійної підготовленості і відповідності процесу рішення професійних задач оптимальним трудовим прикладам);

– мобілізаційно-налаштувальний (оцінка труднощів, майбутніх дій, самомобілізація сил).

Для визначення готовності до вибору професії використовують бесіди, інтерв'ю, опитувальник «Карта інтересів», опитувальник особистісної орієнтації Джоунса і Крендалла, методика виявлення комунікативних і

організаторських здібностей «КОС-2», методика «Профіль мислення», тести на визначення рівня інтелекту, тести спеціальних здібностей (тест Люшера, Сонді, гумористичних фраз та ін).

2. Здійснено теоретичний аналіз особливостей профорієнтаційної роботи школярів.

Профорієнтація – це комплексна науково обґрунтована система форм, методів і засобів, спрямованих на забезпечення допомоги особистості в активному свідомому професійному самовизначенні та трудовому становленні.

Завдання профорієнтації полягає в ознайомленні учнів з професіями та правилами їх вибору, вихованні спрямованості на самопізнання як основу професійного самовизначення; формування вміння зіставляти свої здібності з вимогами щодо набуття конкретної професії, складати на цій основі реальний план оволодіння професією, а також забезпечення розвитку професійно важливих якостей особистості.

Компонентами профорієнтаційної роботи є професійна інформація, професійна діагностика, професійна консультація, професійний відбір, професійна адаптація.

Головними завданнями профорієнтаційної роботи є:

- сприяння розвитку мислення учнів;
- сприяння розвитку доброзичливості;
- сприяння розвитку готовності до життєдіяльності;
- сприяння розвитку відповідальності;
- сприяння розвитку самостійності особистості;
- розвиток навичок адаптації та інтеграції в середовищі, що змінюється;
- підвищення рівня самооцінки дитини;
- сприяння розвитку самоповаги та прийняття іншої людини такою, якою вона є, її поглядів, традицій, звичок;
- виховання поваги й любові до себе та до свого оточення.

Враховуючи психологічні та вікові особливості учнів, профорієнтаційну роботу з учнями у позакласний час потрібно організовувати поетапно.

Перший етап – знайомство зі світом професій (1 – 4 класи). На даному етапі передбачається ознайомлення з окремими професіями, формування поваги до трудівників, позитивного ставлення до різних видів трудової діяльності, інтересу до пізнання своєї особистості (самопізнання); початкових загально-трудоих умінь і навичок, здатності до взаємодії з іншими людьми в процесі діяльності; створення умов для розвитку здібностей молодших школярів; виховання загальної культури праці шляхом залучення до посильних видів діяльності.

Другий етап – знайомство з професіями свого регіону (5-7 класи), основне завдання якого – враховувати специфічні, характерні саме для даного економічного регіону потреб у кадрах, а також задоволення цих потреб.

Третій етап – формування стійких професійних інтересів, надання допомоги у виборі навчання після закінчення середньої школи II ступеня (9 класів), зокрема, чи продовжувати навчання в профтехучилищі або в будь-якому іншому середньому спеціальному навчальному закладі, чи в 10-12 класах середньої загально-технічної школи і правильно вибрати профіль навчання в старших класах.

Організація роботи на цьому етапі полягає у вивченні наукових основ вибору професії, її класифікаційних ознак, вимог професій до людини, основних професійно важливих якостей, правил вибору професії.

Четвертий етап – вибір профілю навчання та вивчення предметів вибором, допоможуть з'ясувати, наскільки правильним був вибір учнів, чи професійно важливі якості та стан здоров'я учня відповідають вимогам тієї професійної діяльності, яку вони планують обрати.

3. Охарактеризовано форми та методи профорієнтаційної роботи зі школярами.

Ефективність організації профорієнтаційної діяльності полягає у використанні активних форм та методів роботи.

В Україні діють різні організаційні форми профорієнтаційної роботи зі старшокласниками, а саме: соціально-психологічні служби у загальноосвітніх закладах; відділи профорієнтації у базових центрах зайнятості; ресурсні центри професійної орієнтації учнівської молоді в освітніх округах; центри соціальних служб для сім, дітей та молоді; різноманітні позашкільні заклади; відділи профорієнтації та рекрутації у закладах вищої освіти тощо.

До форм профорієнтаційної роботи зі школярами відносять:

1. Професійно інформаційну, агітаційну та професійно пропагандистську діяльність учителів, соціальних педагогів та шкільних психологів.

2. Професійно інформаційний урок, основне завдання якого полягає в активізації інтересів школярів до усвідомленого вибору професії.

3. Професіографічну екскурсію.

4. Професіографічне дослідження.

Додатковими формами профорієнтаційної роботи є: тематичні доповіді, диспути, творчі роботи учнів (реферати, щоденники, виставки, інформаційні бюлетені та оповідання), конкурси на краще знання світу професій та їх психологічної структури, самостійна пошукова дослідницька діяльність учнів тощо.

До методів профорієнтаційної роботи відносять:

- основні (методи опитування, спостереження, експерименту, самоспостереження, що доповнюються аналізом документації, аналізом критичних ситуацій, результатів праці);

- додаткові (професіографічні та психологічні методи: фізичне й математичне моделювання, фізіологічні методи);

- спеціальні (апаратурні психодіагностичні методики об'єктивної реєстрації даних, що створені іншими службами, незалежно від програм професіографічного вивчення професій).

Таким чином, основними групами профорієнтаційних методів є:

– інформаційно-довідкові (професіограми, довідкова література, професійна реклама й агітація, екскурсії, зустрічі школярів зі спеціалістами, пізнавальні та просвітницькі лекції про шляхи розв’язання проблем самовизначення, профорієнтаційні уроки, навчальні фільми, засоби масової інформації, «ярмарки професій»);

– діагностичні (закриті та відкриті бесіди-інтерв’ю, опитувальники професійної мотивації і здібностей, «особистісні» опитувальники, проєктивні особистісні тести, спостереження, «професійні проби» тощо);

– методи морально-емоційної підтримки (тренінги спілкування, методи індивідуальної і групової психотерапії, публічні виступи, активізуючі методи з елементами психотренінгу);

– методи прийняття рішення і побудови перспектив професійного розвитку.

4. Розкрито систему професійної орієнтації в державній службі зайнятості Черкащини.

Профорієнтаційну роботу зі шкільною молоддю здійснює Державна служба зайнятості.

Професійна орієнтація осіб, які звернулися до державної служби зайнятості, здійснюється шляхом: 1) професійного інформування, 2) професійного консультування 3) професійного відбору.

Відповідно до Єдиної технології надання соціальних послуг населенню Уманським міським центром зайнятості здійснюється профорієнтаційна робота для школярів.

Фахівці центрів зайнятості використовують:

– проведення профдіагностичного обстеження учнів шкіл за допомогою бланкових чи комп’ютерних тестів та опитувальників;

– індивідуальні консультації для учнів, які допомагають з’ясувати професійні схильності та здібності особи;

– профорієнтаційні уроки та екскурсії на підприємства міста (району);

– консультації з батьками щодо побудови професійної кар’єри дітей.

Серед учнів старших класів було проведено анкету «Що мені подобається», яка була спрямована на дослідження інтересів і прагнень особистості як складових потенційного чи актуального покликання.

Поряд із традиційними, активно започатковуються і розвиваються інноваційні форми та методи профорієнтаційної роботи:

- марафон актуальних професій;
- день професійного самовизначення;
- платформа профорієнтації та розвитку кар'єри – «Моя професія: консультаційна мережа».
- мобільний центр профорієнтації.

На вибір професійного майбутнього молоді впливають такі обставини:

1. Вплив старших членів сім'ї (або авторитетних осіб, які їх замінюють, слідування сімейним традиціям).
2. Роль однолітків, вплив референтної групи.
3. Важливість характеристики, думок (щодо цього учня) вчителів, класного керівника, шкільного психолога, соціального педагога та ін.
4. Вплив кумирів (спортсмена, політика, артиста тощо) на вибір професії.
5. Особисті професійні плани учня.
6. Здібності, вподобання, які виявляються не лише у процесі навчання, а й в найрізноманітніших видах діяльності на які витрачається більша частина вільного часу.
7. Достовірна поінформованість про професію, котру обирає особистість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александрова Н. А. Значення показників функціонування сім'ї у професійному самовизначенні старшокласників. *Практична психологія та соціальна робота*. 2011. №4. С. 67-69.
2. Барчі Б. В. Проблеми професійного самовизначення старшокласників / Б. В. Барчі, А. М. Розман. *Наука майбутнього: збірник наукових праць студентів, аспірантів та молодих вчених* / гол. ред. В.В. Гоблик. Мукачєво: РВВ МДУ, 2021. Вип. 1(7). С. 3–7.
3. Барчі Б. В. Профорієнтаційна робота у школі із учнями старших класів. *Наука майбутнього Збірник наукових праць студентів, аспірантів та молодих вчених*. 2021. Випуск 2(8). С. 18-20.
4. Белошицький О. Соціально-педагогічні проблеми профорієнтації учнівської молоді. *Шкільний світ*. 2012. №4. С. 46-51.
5. Білоус, Р. М. Мій професійний вибір: тренінг старшокласників / Р. М. Білоус. *Практична психологія та соціальна робота*. 2011. №1. С. 10-22.
6. Білоус, Р. М. Психологічна структура та ознаки професійного наміру особистості / Р. М. Білоус. *Практична психологія та соціальна робота*. 2011. №4. С. 70-74.
7. Боришевський М. Й. Психологія самоактивності учнів у виховному процесі: Навч-метод. посібник / За заг. ред. М. Й. Боришевського. К.: ІЗМН, 1998. 192 с.
8. Бурлаченко О. Формування мотивації вибору майбутньої професії засобами профорієнтації. *Соціальний педагог (Шкільний світ)*. 2011. №12. С. 44-45.
9. Вовк Л. М. Психолого-педагогічний супровід старшокласників в умовах профільної освіти / Л. М. Вовк [Електронний ресурс]. Режим доступу: files.praktichnij-psikholog5.webnode.com.ua
10. Гнибіденко І. Ф. Ринок освітніх послуг і ринок праці: взаємодія і вплив на професійне навчання та профорієнтацію населення України. *Ринок праці та зайнятість населення*. К., 2008. С. 14-27.

11. Дегтяренко Л. В. Організація профорієнтаційної роботи з учнями старшої школи в сучасних умовах розвитку суспільства. *Підготовка майстра виробничого навчання, викладача професійного навчання до впровадження в освітній процес інноваційних технологій* : матеріали V Всеукраїнського науково-методичного семінару (5 листопада 2021 р.) / Глухівський НПУ ім. О. Довженка. Глухів, 2021. С. 300-302.

12. Державний центр зайнятості. Режим доступу: <https://www.dcz.gov.ua/storinka/profesiyna-oriyentaciya>

13. Диагностический комплекс изучения потенциала профессионального развития личности обучающихся 8–9 классов / Е. В. Мялкина, Е. П. Седых, Д. И. Воронин, Т. Е. Федосеева, Н. Н. Куимова. *Перспективы науки и образования*. 2019. № 4 (40). С. 204–214.

14. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників [Електронний ресурс] : сайт Закони України. Інформаційно-правовий портал. Режим доступу : <http://uazakon.com/document/spart20/inx20247.htm>.

15. Журавльова Лариса, Червоненко Катерина. Профорієнтаційна робота з підлітками як умова їх успішної соціалізації. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогіка*, 2013. № 2 (11). С. 161-165.

16. Закатнов Д. О. Професійне самовизначення старшокласників : [мет. пос.] / Д. О. Закатнов. К. : КНЕУ, 2003. 141 с.

17. Закатнов, Д. О. Технології підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення : монографія / Д. О. Закатнов ; НАПН України. Ін-т проф.-техн. освіти. К. : Педагогічна думка, 2012. 158 с.

18. Закон України «Про зайнятість населення» від 9 груд. 2012 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/803-12>.

19. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

20. Збірник нормативно-правових документів психологічної служби системи освіти / В. П. Мушинський, Н. В. Савельєва. Дніпропетровськ, 2007. 58 с.

21. Зміст профорієнтаційної роботи зі старшокласниками : мет. рек. / Федоришин Б. О., Мельник О. В., Закатнов Д. О., Бех М. І. К. : Ін-т проблем виховання АПН України, 2003. 80 с.

22. Історія виникнення профорієнтації як науки [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://mnykcmr.blogspot.com/2014/11/blog-post_13.html

23. Кириченко В. В. Психологічні основи професійної адаптації та вибору професії : Навчальний посібник / В. В. Кириченко. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 110 с.

24. Кириченко, В. В. Історичний екскурс та сучасні погляди на психологічні проблеми профорієнтації. *Теоретичні та прикладні проблеми психології*. 2015. № 2(37). С. 203-213.

25. Класифікатор професій ДК 003:2010 від 01.11.2010 р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10#Text>

26. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения: учебное пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Е. А. Климов. М. : Издательский центр «Академия», 2004. 304 с.

27. Клімов Т. І., Седляр І. О., Янцур М. С. Професійна орієнтація і методика профорієнтаційної роботи: практикум. Київ, 1995. 180 с.

28. Концепція державної системи професійної орієнтації населення : Постанова Кабінету Міністрів України № 842 від 30 листопада 2012 року. Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/842-2008-%D0%BF>.

29. Концепція профільного навчання в старшій школі. Наказ МОН України № 1456 від 21. 10. 2013. Трудова підготовка в сучасній школі. 2013. № 10. С. 2-10.

30. Косенко, Н. Аукціон професій : тренінг / Н. Косенко. *Сучасна школа України*. 2012. №12. С. 86-87.

31. Лещук Г. В. Взаємодія школи та сім'ї у профорієнтаційній роботі з учнями. *Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Педагогіка. Соціальна робота* / гол. ред. І.В. Козубовська. Ужгород: Говерла, 2014. Вип. 30. С. 84–86.

32. Лист ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» від 27.07.2020 р. №22.1/10-1495«Пропріоритетні напрями роботи психологічної служби у системі освіти на 2020/2021 н.р.». URL: <https://drive.google.com/file/d/1nT8NFbi8Bmxvekrm3ELgnOjv75Tixrb0/view>

33. Ліщина Ю. А. Готовність майбутніх фахівців соціальної галузі до профорієнтаційної роботи з учнями закладів загальної середньої освіти. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Харків, 20 листоп. 2020 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [за ред. М. П. Васильєвої]. Харків : ХНПУ, 2020. С. 78–80.

34. Людина і світ професій: навч.-метод. посібник / О. В. Мельник, О. Л. Морін, Л. А. Гуцан, С. М. Дятленко, І. І. Ткачук та ін.; за ред. О. Л. Мельника. Івано-Франківськ: «НАІР», 2015. 160 с.

35. Марушкевич А. А. Проблеми профорієнтації та професійного вибору випускників сучасних шкіл / А. А. Марушкевич. *Збірник наукових праць Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*. 2011. № 1(14).

36. Марченко І. Б. Професійно важливі якості майбутнього робітника: психологічний моніторинг. *Ринок праці та зайнятість населення*. К., 2009. № 3. С. 30-32.

37. Марченко І. Б. Психологічний моніторинг ставлення учнівської молоді до робітничих професій технічного профілю : [метод. посіб.] / І. Б. Марченко. Кременчук : Вид. ПП Щербатих О. В., 2008. 100 с.

38. Методи психодіагностики у професійному самовизначенні молоді : метод. посіб. [для пед. працівників] / [авт.: О. В. Мельник, Л. С. Злочевська, Н. С. Гончар] ; НАПН України. Ін-т проф.-техн. освіти. К. : Педагогічна думка, 2012. 109 с.

39. Муліка К. М. Формування професійних намірів школярів, їх реалізація на сучасному ринку праці. *Психолого-педагогічний супровід профілізації освіти : теорія і практика. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (Полтава, 10-11 грудня 2008 р.) / [за ред. В. Ф. Моргуна]. Полтава : Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського, 2008. С. 31-34.

40. Некраш Л. Вибір професії: як діяти, щоб не помилитися / Л. Некраш, М. Стрільник. К. : Шкільний світ, 2011. 128 с.

41. Основи профорієнтаційної роботи: методичні матеріали для студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» / уклад. С.О. Борисюк, Т.В. Зінченко, О.В. Лісовець; за заг.ред.Н.М. Суховєєвої. Ніжин: НДУ імені Миколи Гоголя, 2014. 96 с.

42. Острянюк Т. С. Профорієнтація та профдобір. Конспект лекцій для студентів спеціальності 6.130102 Соціальна робота. Чернігів: ЧНТУ, 2017. 94 с.

43. Педагогічна підготовка батьків до професійного самовизначення дітей старшого шкільного віку : методичні рекомендації / О.М. Докукіна, Т.В. Кравченко, Л.В. Повалій. К., 2013.

44. Педагогічна підготовка сімей різного типу до професійного самовизначення старшокласників : методичний посібник / [В.П. Горпинюк, О.М. Докукіна, В.Г. Постовий]; за заг. ред. Т.В. Кравченко. К., 2013.

45. Платон. Сочинения: в трёх томах / Платон. М., 1971. Т. 3. Ч. 1. 224 с.

46. Побірченко Н. А. Людина і світ професій : [науково-методичний посібник] / Н. А. Побірченко, С. В. Філанчук. К. : Наук. світ, 2009. 146 с.

47. Поліщук О. Р. До вивчення соціально-психологічної готовності старшокласників щодо професійного вибору. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2021. Випуск 1 (48). С. 343-349.

48. Положення про професійну орієнтацію молоді, яка навчається. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0198-95#Text>

49. Помилки при виборі професії [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.dcz.gov.ua/kha/doccatalog/document?id=7950

50. Пономарьова Н. Етапи становлення системи професійної орієнтації в Україні в аспектно-історичній ретроспективі. *New Collegium*. 2020. №1(99). С. 73–85.

51. Портал професійного консультування [Електронний ресурс]. К., 2000
Режим доступу: <http://profi.org.ua>

52. Постанова Кабінету Міністрів України від 17.09.2008 р. № 842 «Про затвердження Концепції державної системи професійної орієнтації населення». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/842-2008-п#Text>

53. Професійна орієнтація: підручник [для студентів] / Єгорова Є. В., Ігнатюк О. М., Кобченко В. В., Литвинова Н. І., Марченко І. Б., Мерзлякова О. Л., Синявський В. В., Татаурова-Осика Г. П., Шевченко А. М. ; [за ред. О. М. Ігнатюк]. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 240 с.

54. Профорієнтаційна робота психолога / [упоряд. Т. Гончаренко]. К. : Шкільний світ, 2007. 128 с.

55. Профорієнтація – зроби свідомий вибір: [Електронний ресурс]: сайт Благодійний фонд Розвиток України. Режим доступу : <http://prof.osvita.org.ua/uk/index.html>.

56. Профорієнтація – це важливо! [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://sites.google.com/site/orientaciasever228>

57. Профорієнтація в державній службі зайнятості. Режим доступу: <http://okhtyrkamr.gov.ua/центр-зайнятості-2/профорієнтація/>

58. Психологічний словник / авт.-уклад.: В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова; [за ред. Н. А. Побірченко]. К. : Наук. світ, 2007.

59. Рень Л. В. Профорієнтаційна робота з учнями у діяльності соціального педагога. *Дитина у тривожному середовищі: розвивальні та відновлювальні практики* : Збірник тез (31 травня – 1 червня 2021 року, Київ) / за ред. О. В. Чуйко. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2021. С. 73-75.

60. Розман Є. В. Юнацький вік: як крок до зрілості. *Сучасні тенденції розвитку науки й освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів*: збірник тез доповідей за матеріалами VI Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Мукачєво, 13-14 травня 2021 р. / гол. ред. Т. Д. Щербан. Мукачєво: МДУ, 2021. С. 355–357.

61. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 04.07.2018 р. № 469-р «Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції державної системи професійної орієнтації населення». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469-2018-p>

62. Руденко Л. А. Професійне самовизначення молоді: шляхи вирішення проблеми / Л. А. Руденко [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://archive.nbu.gov.ua>

63. Сагадіна О. Ю. Консультативна профорієнтаційна освіти для учнів старшої школи: сучасні підходи / О. Ю. Сагадіна. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського / Серія: Педагогіка і психологія / Зб. наук. пр. Вип. 51/* Вінниця : ТОВ «Ніланд-ЛТД», 2017. С. 18 - 23.

64. Світ професій: молодіжно-консультативна служба [Електронний ресурс] : сайт Державна бібліотека України для юнацтва. Режим доступу : <http://www.4uth.gov.ua/trade/actually.htm>.

65. Синявський В. В. Професійна орієнтація в системі державної служби зайнятості : [методичний посібник] / В. В. Синявський. К. : ІПК ДСЗУ, 2009. 178 с.

66. Синявський В. В. Професіограми і психограми робітничих професій : [метод. посібник] / В. В. Синявський, Д. В. Гуменюк. К. : Навчально-методичний центр професійно-технічної освіти, 2008. 92 с.

67. Система профорієнтаційної роботи в школі. / Під ред. Сметаніна Д.А. та ін. К.: Либідь, 2001. 160 с.

68. Словник української мови: в 11 т.; за ред. І. К. Білодід К.: Наукова думка. 1970-1980. URL: http://ukrlit.org/slovnkyk/slovnkyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh.

69. Створення сприятливого середовища для забезпечення зайнятості молоді [Електронний ресурс] : інформаційно-ресурсний портал для молоді. Режим доступу : http://molodistua.org/international_policy/priorities/employment/?pid=3745.

70. Теорія і практика професійної орієнтації: навч. посіб. / уклад.: Н. Г. Швець, Т. Д. Третьякова. К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2010. 272 с.

71. Технології професійної орієнтації населення в умовах ринку праці: монографія / авт. кол. Н. А. Побірченко, Н. І. Литвинова та ін. К. : Педагогічна думка, 2011. 256 с.

72. Типи професій за Є. Л. Клімовим [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://uspix.net/tipi-profesij-za-ye-l-klimovim-rezultati-testu>

73. Тичина І. М. Професійний вибір як життєвий вибір суб'єкта професійної діяльності. *Актуальні проблеми діяльності психологічної служби системи освіти: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. 11-12 квітня 2006 р. Суми, 2006. С. 112 - 115.

74. Уарте Х. Исследование способностей / Х. Уарте. М., 1960. 118 с.

75. Уманський міський центр зайнятості. Режим доступу: https://mistaua.com/Інфраструктура/Освіта_і_робота/Робота/уманський-міський-центр-зайнятості/16500/?setcity=631

76. Хромова, О. Л. Методичні рекомендації. Робота школи з педагогічної підготовки батьків до професійного самовизначення старшокласників. *Класний керівник*. 2013. № 13/14. С. 1-30.

77. Чорна І. М. Психологічні особливості організації профорієнтаційної роботи в школі. Тернопіль: ТДШ. 1995. 76 с.

78. Шиделко А. В. Профорієнтація і профвідбір: аксіологічні аспекти: навчальний посібник / А. В. Шиделко. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 140 с.

АНКЕТА: «ЩО МЕНІ ПОДОБАЄТЬСЯ?»

Анкета спрямована на дослідження інтересів і прагнень особистості як складових потенційного чи актуального покликання.

Після невеликої вступної бесіди про вибір професії учням пропонується перевірити власні інтереси. На чистому аркуші паперу діти заготовляють бланки відповідей від 1 до 150.

Інструкція. В анкеті пропонується 150 питань, кожному питанню відповідає номер у бланку відповідей. Якщо вам дуже подобається «вивчати математику», то в № 1 пишемо два плюси (++), якщо зовсім не подобається – два мінуси (– –), якщо сумніваєтеся нуль (0). І так відповідаємо на кожне питання.

Чи подобається вам? Хотіли б ви?

1. Вивчати математику.
2. Вивчати фізику.
3. Вивчати хімію.
4. Вивчати історію.
5. Вивчати рідну мову, інші мови.
6. Вивчати географію.
7. Вивчати біологію.
8. Спостерігати за різними породами дерев, вивчати їхнє походження.
9. Цікавитися породами деревини, їхнім практичним застосуванням.
10. Знайомитися з різними металами, їхніми властивостями.
11. Спостерігати за дією різних механізмів, знайомитися з їхнім влаштуванням і роботою (токарські верстати, автомобілі тощо).
12. Спостерігати дію електрики, дізнаватися її таємниці, читати про досягнення радіотехніки.
13. Дивитися журнали мод, милуватися красивим одягом.
14. Цікавитися новинками виробництва продовольчих товарів по журналах, на виставках, у магазинах.

15. Читати опис і розглядати знімки різних будівель.
16. Спостерігати за спортивними змаганнями.
17. Цікавитися будовою земної кори, походженням гір, океанів, вулканів.
18. Цікавитися машинами, спостерігати за роботою водія, машиніста.
19. Читати книги, дивитися фільми про моряків, льотчиків.
20. Спостерігати за військовим парадом, знайомитися з військовою технікою.
21. Відвідувати театр, дивитися кінофільми.
22. Слухати оперну і симфонічну музику, ходити на концерти.
23. Учатися малювати.
24. Читати світову класичну літературу.
25. Гратися з дітьми, приносити їм радість.
26. Читати книги, дивитися фільми про працівників міліції.
27. Допомогати хворим людям.
28. Піклуватися про свою квартиру, кімнату, стежити за їх естетичним виглядом.
29. Точно вести підрахунок своїх грошових доходів і витрат.
30. Спостерігати за роботою продавців.
31. Читати науково-популярну літературу з математики.
32. Цікавитися новими відкриттями у фізиці, читати про життя і діяльність видатних фізиків.
33. Читати про новітні досягнення в області хімії, знайомитися з життям і діяльністю відомих хіміків.
34. Читати газети, слухати радіо, дивитися телевізійні передачі про політичні події.
35. Читати про походження мов, вивчати окремі слова.
36. Читати про різні країни, їх економіку, державний устрій, дізнаватися про географічні відкриття.
37. Читати про рослини, життя тварин і птахів.
38. Читати про ліс, проводити час у лісі.

39. Спостерігати за художньою обробкою дерева, розглядати нові зразки меблів, захоплюватися ними.
40. Розглядати зразки виробів з металу, спостерігати за їхньою обробкою.
41. Знайомитися з новітніми досягненнями сучасної техніки, відвідувати технічні виставки.
42. Випробувати дію побутових та інших електричних приладів, розбиати і ремонтувати радіоприймачі, магнітофони тощо.
43. Розглядати тканини, ознайомитися з новою якістю матеріалів.
44. Учатися кулінарії.
45. Учатися кресленню.
46. Читати спортивні журнали і газети, цікавитися історією спорту й успіхами видатних спортсменів.
47. Читати науково-популярну і художню літературу про геологічні експедиції.
48. Відвідувати виставки транспортних засобів, читати про це в газетах і журналах.
49. Цікавитися морським транспортом, літаками, їхнім устаткуванням.
50. Читати книги військового змісту, дивитися фільми, цікавитися життям і долями учасників війни.
51. Знайомитися з життям і творчістю видатних композиторів.
52. Знайомитися з життям видатних майстрів сцени і кіно, колекціонувати їхні фотографії.
53. Відвідувати виставки образотворчого мистецтва, музеї.
54. Знайомитися з новинками художньої літератури.
55. Зацікавити інших, розповідаючи нові речі, події, пояснюючи незрозуміле, невідоме.
56. Впливати на недисциплінованих, установлювати порядок серед однолітків або молодших.
57. Вивчати анатомію та фізіологію людини.
58. Цікавитися зовнішністю людини: одягом, зачіскою тощо.

59. Вивчати економічну географію.
60. Цікавитися якістю і ціною товарів.
61. Рахувати, вирішувати складні математичні задачі, складати і вирішувати головоломки, ребуси, загадки.
62. Робити фізичні досліди, вирішувати задачі, заглиблюватися в різні явища природи.
63. Дізнаватися про будову хімічних елементів, стежити за ходом хімічних реакцій, робити досліди.
64. Знайомитися з політичним ладом різних країн, вивчати причини політичних подій.
65. Розбирати додатки, дізнаватися склад слів рідної й іноземної мов.
66. Складати географічні карти, збирати різноманітний географічний матеріал.
67. Вирощувати рослини, доглядати за тваринами, птахами, піклуватися про них.
68. Садити і доглядати за деревами, виготовляти гербарії лісових рослин.
69. Збирати різноманітну по якості деревину, робити художню обробку дерева, випалювати, вирізувати.
70. Виготовляти художні вироби з жерсті і дроту.
71. Збирати і ремонтувати всілякі механізми, велосипеди, мотоцикли, годинники і т.д.
72. Конструювати і виготовляти електроприлади.
73. Шити, плести, ткати.
74. Смажити і варити смачні блюда.
75. Знайомитися з архітектурними пам'ятниками, захоплюватися моделюванням будинків.
76. Грати в спортивні ігри.
77. Збирати і складати колекцію мінералів.
78. Брати участь в роботі гуртка автолюбителів.
79. Брати участь у секції веслярів, вітрильників, аквалангістів.

80. Брати участь у військових іграх.
81. Брати участь у шкільній самодіяльності, драматичному гуртку.
82. Брати участь у шкільному хорі чи оркестрі.
83. Брати участь у художньому гуртку, вивчати надбання живопису.
84. Брати участь у роботі літературного гуртка, відвідувати факультативні заняття.
85. Дізнаватися про внутрішній світ дитини.
86. Справедливо розцінювати вчинок товариша або літературного героя.
87. Доглядати за важкохворими.
88. Спостерігати за роботою перукаря, продавця, офіціанта.
89. Цікавитися в періодиці про виконання плану народного господарства.
90. Працювати за прилавком.
91. Брати участь у роботі математичного гуртка.
92. Брати участь у роботі фізичного гуртка, відвідувати факультативи з фізики.
93. Відвідувати факультативні заняття з хімії, брати участь в олімпіадах.
94. Брати участь у краєзнавчому гуртку, збирати історичний матеріал, аналізувати й узагальнювати його.
95. Працювати зі словником, дізнаватися зміст іноземних слів.
96. Брати участь у роботі географічного гуртка.
97. Робити досліди з рослинами, вивчати їхню врожайність, працювати в шкільному живому куточку.
98. Піклуватися про охорону лісу, доглядати за його життям.
99. Брати участь у гуртку «Умілі руки».
100. Виконувати слюсарні роботи в шкільних майстернях і будинку.
101. Випробовувати дії різних приладів і механізмів, виготовляти моделі літаків, кораблів і планерів.
102. Брати участь у радіотехнічному гуртку, монтувати радіоприймачі, електрогітари й ін.
103. Моделювати, конструювати різні зразки одягу.

104. Працювати на кухні, в їдальні, кафе, ресторані.
105. Малювати, проектувати зразки нових будинків.
106. Брати участь у спортивній секції, спортивних змаганнях.
107. Брати участь у походах на природу з метою ознайомлення з корисними копалинами і геологічними об'єктами рідного краю.
108. Водити вантажівки, автомобіль.
109. Брати участь у роботі авіаційного клубу.
110. Брати участь у секції стрільби або роботі гуртка «Юні друзі міліції».
111. Брати участь у конкурсі художнього читання.
112. Вивчати теорію музики й грати на якомусь інструменті.
113. Цікавитися життям і творчістю відомих художників.
114. Вивчати літературні твори, читати літературну критику.
115. Прагнути, щоб інші були кращими, шляхетніше поводитися.
116. Допомогати працівникам міліції з'ясувати приховуваний злочин.
117. Читати статті, книги на медичні теми.
118. Спілкуватися з людьми, радити і допомагати їм вибирати потрібну річ і т.п.
119. Дискутувати з питань промисловості і сільського господарства.
120. Дискутувати з питань торгівлі.
121. Виконувати роботу, що вимагає знання математичних законів і правил.
122. Працювати з фізичними приладами й устаткуванням.
123. Працювати в хімічній лабораторії.
124. Працювати в архіві, знайомитися з історичними подіями.
125. Бути мовознавцем, працювати перекладачем.
126. Брати участь у географічних експедиціях.
127. Працювати на свіжому повітрі.
128. Працювати лісничим.
129. Працювати столяром.

130. Працювати за верстатом, переважно стоячи, виготовляючи різноманітні металеві вироби.
131. Працювати за кресленнями біля машин і верстатів.
132. Працювати з електроприладами і радіоапаратурою.
133. Працювати на швейній, ткацькій, в'язальній фабриці або в ательє.
134. Працювати інженером харчової промисловості.
135. Будувати будинки, зводити мости, працювати в конструкторському бюро.
136. Готувати учасників й організовувати спортивні змагання, займатися суддівством.
137. Брати участь у тривалих і важких походах, що вимагають напруженої роботи за визначеною програмою.
138. Везити пасажирів, вантаж, ремонтувати транспорт, дотримувати правила вуличного руху.
139. Жити за встановленим режимом, суворо виконуючи розпорядок дня.
140. Працювати в погану погоду у відкритому морі або пілотувати літак.
141. Грати на сцені.
142. Брати участь у музичних конкурсах, виступати на сцені.
143. Працювати в області образотворчого мистецтва.
144. Вести запис своїх спостережень, писати твори, складати вірші.
145. Намагатися доводити свою правоту, керувати іншими.
146. Працювати в юридичних установах.
147. Працювати в лікарні, поліклініці, аптеці.
148. Обслуговувати людей.
149. Працювати в області торгівлі, планування або фінансів.
150. Керувати торгівлею.

Бланк відповідей учня

Номери запитань	Кінцевий результат	Дешифратор
1 31 61 91 121		Математика
2 32 62 92 122		Фізика

3 33 63 93 123		Хімія
4 34 64 94 124		Історія Філологія
5 35 65 95 125		
6 36 66 96 126		Географія
7 37 67 97 127		Біологія
8 38 68 98 128		Лісництво
9 39 69 99 129		Деревообробка
10 40 70 100 130		Металообробка
11 41 71 101 131		Техніка
12 42 72 102 132		Електротехніка
13 43 73 103 133		Легка промисловість
14 44 74 104 134		Харчова промисловість
15 45 75 105 135		Будівництво
16 46 76 106 136		Спорт
17 47 77 107 137		Геологія
18 48 78 108 138		Транспорт
19 49 79 109 139		Мореплавство, авіація
20 50 80 110 140		Військові фахівці
21 51 81 111 141		Актор
22 52 82 112 142		Музика
23 53 83 113 143		Мистецтво
24 54 84 114 144		Література
25 55 85 115 145		Педагогіка
26 56 86 116 146		Право
27 57 87 117 147		Медицина
28 58 88 118 148		Служба побуту
29 59 89 119 149		Економіка
30 60 90 120 15-0		Торгівля

ПОРАДИ ВИПУСКНИКАМ ШКІЛ

1. Краще визначитися з вибором професії заздалегідь, а не перед дверима приймальної комісії. Тим паче, варто дізнатися якомога більше про майбутню професію. Не полінуйтеся та попросіть знайомих чи родичів, які працюють за фахом, про який ви мрієте, розповісти або показати, що саме і як вони роблять. Відвідайте дні відкритих дверей навчальних закладів.

2. При виборі майбутньої професії не орієнтуйтеся лише на її престижність. Юристи, банкіри економісти, фінансисти дійсно залишаються лідерами серед престижних професій, але ринок праці ними вже давно переповнений. Тож, з позиції перспективи, ви можете залишитись з гарним дипломом, але без роботи.

3. Не думайте, що ті люди, які отримали престижну професію, але нині сидять без роботи, просто невдахи, а з вами буде по іншому. З кожним роком роботодавці стають все більш вибагливими і на ринку праці виживе лише той, хто крім звичайного вузівського диплому має ще безліч умінь і знань.

4. Не відвертайтеся від «непрестижних» професій, дотримуючись стереотипу про них, як про «чорну» і низькооплачувану роботу. Представники робітничих професій сьогодні на вагу золота. Відповідно й заробітна плата у гарних фахівців у цій сфері іноді навіть вища, ніж у деяких «престижних» спеціалістів.

5. Продивляйтеся оголошення роботодавців та зверніться за рекомендаціями до спеціалістів центрів зайнятості. Вам допоможуть зрозуміти, чи потрібна на ринку праці професія, яку ви обрали.

6. Якщо ви взагалі не уявляєте, яку професію обрати, зверніться до фахівців центру зайнятості, які допоможуть вам визначитися з вибором, враховуючи ваші потреби і здібності.

7. Візьміть участь у профорієнтаційних заходах, що проводить служба зайнятості для учнівської молоді (ярмарок професій, марафон робітничих професій, ярмарок кар'єри тощо).

8. Спробуй визначити, що тобі більше до вподоби:

- Ти комунікабельний, доброзичливий, витривалий, любиш спілкуватися й допомагати іншим? Тоді тобі варто обрати такі спеціальності як лікар, психолог, вчитель, бібліотекар, міліціонер, юрист та ін., що передбачають співпрацю з людьми.

- Тебе цікавлять закони природи, ти легко переносиш складні погодні умови? Зупини свій вибір на геології, географії, агрономії, мікробіології, ветеринарії, лісовому господарстві.

- Тебе ваблять машини, механізми, засоби зв'язку, апарати? Тобі підійде фах інженера, водія, токаря, швачки. Перелік професій для осіб, котрі люблять лагодити механічні, електричні чи електронні пристрої важко перерахувати, оскільки сучасна техніка різноманітна та цікава настільки, що кожний, хто вбачає у технічних системах більше змісту, ніж, наприклад, у бактеріях і мікробах, може знайти свою нішу.

- Якщо ти потребуєш розвивати художній смак, тоді тобі шлях у сферу мистецтва. Схильність до творчості здебільшого проявляється ще у дитинстві. Але, щоби стати модельєром, дизайнером, режисером, реставратором чи артистом, треба довго та наполегливо вчитися. Така праця потребує повної самовіддачі.

- Можливо, тобі цікаво вправлятися з цифрами? Пов'яжи трудову діяльність із бухгалтерською сферою, навчайся на програміста, економіста або обери іншу справу, що буде до душі.

За будь-яких обставин намагайся визначити майбутню професію ще до закінчення школи, тоді випускний вечір дійсно стане перехідним етапом у майбутнє цікаве життя.

ПРОФЕСІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ УЧНЯ

Щоб визначити професійну спрямованість учня, рекомендується провести психологічне обстеження. Пропонуємо спеціальний діагностичний матеріал та бланки для дослідження.

Анкета

Прізвище, ім'я _____

Клас _____ Дата _____

1. Чи вирішили ви питання вибору професії?

а) так;

б) ні.

2. Яку професію вирішили обрати?

3. Як ставляться батьки до вашого вибору?

а) позитивно;

б) негативно;

в) це питання не обговорювали

4. Якщо ви не обрали професію: в чому полягають труднощі вибору?

5. Яким чином плануєте опанувати обрану професію?

а) через ПТУ;

б) технікум;

в) ВНЗ;

г) на виробництві.

6. Чи бачили ви, як працюють люди цієї професії?

а) так;

б) ні.

7. Як ви готуетесь до оволодіння цією професією?

а) відвідую факультатив;

б) займаюся в гуртку технічної творчості;

в) читаю спеціальну літературу;

г) вивчаю практично;

д) розпитую батьків, знайомих;

є) ніяк не готуюся.

8. Чим ви любите займатися у вільний час?

а) читаю книги;

б) займаюся спортом;

в) читаю спеціальну літературу;

г) займаюся конструюванням, моделюванням;

д) займаюся в гуртку технічної творчості.

9. Ваш улюблений предмет?

10. Що приваблює вас в обраній професії? (можна підкреслити до п'яти пунктів):

а) значення для народного господарства;

б) творчий характер праці;

в) чиста робота;

г) висока заробітна платня;

д) відповідає інтересам, схильностям;

е) можливість щось зробити своїми руками;

є) перспектива професійного росту;

ж) можливість керувати великим колективом людей;

з) спілкування з людьми;

і) можливість проявити свої знання, здібності;

ї) складні ситуації;

й) сам процес праці.

11. Що ви знаєте про обрану професію?

а) знаряддя праці;

б) зміст праці;

в) умови праці;

г) оплату праці;

д) нічого не знаю.

12. Якими рисами повинен володіти працівник обраної професії?

13. Які риси і є у вас?

14. Які з цих рис ще потрібно розвинути в собі?

15. Які професії, крім обраної, вам подобаються, про які хочете дізнатися глибше?

МАЙБУТНЯ ПРОФЕСІЯ МОЄЇ ДИТИНИ

Для роботи з учнем, профорієнтатору необхідно знати, що думають про дітей їх батьки. Суттєву допомогу в пізнанні ділових, характерологічних та моральних якостей, інтересів, схильностей школярів може дати анкета-характеристика, яку пропонують заповнити батькам. У ній фіксується позиція батьків щодо спрямування діяльності дитини та способу отримання нею майбутньої професії.

П.І.Б. _____

Характеристика дитини

Особливості виконання домашньої роботи (необхідне підкреслити або дописати): дотримується режиму, добросовісний, охайний, самостійний, використовує допомогу батьків, товаришів. _____

Товариський (необхідне підкреслити): риса виявляється яскраво, посередньо, слабо.

Чуйний (необхідне підкреслити): риса виявляється яскраво, посередньо, слабо.

Улюблені заняття: _____

Нецікаві заняття: _____

Загальний стан здоров'я: _____

Перенесені хвороби і травми: _____

Який шлях отримання професії ви рекомендуєте своїй дитині (необхідне підкреслити):

- закінчити 9 класів та ПТУ;
- закінчити 9 класів і технікум;
- закінчити одинадцять класів та інститут;
- закінчити одинадцять класів та технікум.

Професія або сфера діяльності, яку ви рекомендуєте своїй дитині _____

Чи погоджується дитина з рекомендацією? — Так. — Ні.

Чи відповідає ця професія індивідуальним схильностям учня (вказіть, яким саме)._____

Які якості необхідно розвивати вашій дитині, щоб повніше відповідати цій професії?_____

Якщо вашій дитині не вдасться вступити до рекомендованого вами навчального закладу, що ви порадите їй зробити?_____

Якщо порадите вступити до іншого навчального закладу й оволодіти іншою професією, то вказіть, якою саме _____

« ___ » _____ 200 р.

Підпис _____

ПАМ'ЯТКА ДЛЯ БАТЬКІВ

Роль батьків у професійному визначенні власної дитини

Шановні батьки!

Якою буде наша країна через 10-20 років – це значною мірою залежить від вас. Саме ваші діти невдовзі будуть забезпечувати добробут суспільства. Суспільство покладає свої надії на вас, тому що ви, маючи авторитет у дітей, можете вплинути на прийняття відповідального рішення щодо вибору професії. Ось чому є важливою ваша поінформованість щодо сучасних потреб ринку праці та правил вибору професій.

Для того, щоб допомогти дітям правильно обрати професію, треба:

- вивчити ринок праці, проаналізувати, які професії мають сталий попит;
- створити у дитини якнайширше уявлення про світ професій;
- переконатися в тому, щоб одержана інформація про професію не була односторонньою, неповною;
- підтримувати інтерес до обраної професії і створювати атмосферу зацікавленості. Давати зрозуміти дитині, що поважаєте її вибір, і вам не байдуже те, що вона обрала цей напрям;
- стимулювати самостійність та ініціативу дитини у навчанні та саморозвитку, обов'язково підтримувати віру у власні сили;
- вчити дитину ставити чіткі цілі та досягати їх (починаючи від маленьких завдань і поступово їх збільшуючи);
- запропонувати підлітку попрацювати на канікулах. Перспектива заробітку і можливість спробувати свої сили дасть дитині можливість відчути себе самостійною, підготує до прийняття важливих рішень.

Пам'ятайте, що не варто:

- змушувати дитину йти вашим шляхом, навіть якщо у вашій родині всі були вчителями чи лікарями;

– примушувати дитину змінити своє рішення, якщо вважаєте, що вибір її майбутньої професії невдалий. Допоможіть їй з'ясувати, чи справді вона розуміє, чим буде займатися у майбутньому;

– нав'язувати дитині власний досвід (відкиньте принцип «сам працюю в цій сфері і знаю, як це важко, нехай хоч дитині буде легше»);

– вибирати за дитину життєвий шлях, оскільки вибір, зроблений вами, може призвести у майбутньому до невдач, незадоволеності, розчарування;

– нервувати, якщо дитина часто змінює свій вибір. Спробуйте зрозуміти, з чим це пов'язане;

– підганяти дитину до вибору, якщо вона ще не знає ким хоче бути. Допоможіть їй виявити те, до чого у неї найбільше лежить душа;

– обирати професію, виходячи з того, що прибуткове на сьогодні;

– тиснути на дитину, якщо вибір припаде на непрестижну, непопулярну професію.

Пам'ятайте, що обирати майбутню професію потрібно не під час подання документів у вузи і навіть не протягом останнього шкільного року. Починати треба ще з 7-8 класів. Тоді до закінчення школи дитина вже чітко визначиться, ким хоче стати.

Головне, щоб людина займалася улюбленою справою. В цьому запорука успіху!